

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Ivo Taslak

Izr.prof. dr. Ljubica Jelušič

VLOGA VOJAŠKE REZERVE NEKOČ IN DANES

Diplomsko delo

Ljubljana, november 2003

IZJAVA O AVTORSTVU diplomskega dela

Spodaj podpisani/-a Ivo Taslak, z vpisno številko _9428,
rojen/-a 25.05.1966 v Koper, sem avtor/-ica diplomskega dela z naslovom:

Vloga vojaške rezerve nekoč in danes

S svojim podpisom zagotavljam, da:

- je predloženo diplomsko delo izključno rezultat mojega lastnega raziskovalnega dela;
- sem poskrbel/-a, da so dela in mnenja drugih avtorjev oz. avtoric, ki jih uporabljam v predloženem delu, navedena oz. citirana v skladu s fakultetnimi navodili;
- sem poskrbel/-a, da so vsa dela in mnenja drugih avtorjev oz. avtoric navedena v seznamu virov, ki je sestavni element predloženega dela in je zapisan v skladu s fakultetnimi navodili;
- sem pridobil/-a vsa dovoljenja za uporabo avtorskih del, ki so v celoti prenesena v predloženo delo in sem to tudi jasno zapisal/-a v predloženem delu;
- se zavedam, da je plagiatorstvo – predstavljanje tujih del, bodisi v obliki citata bodisi v obliki skoraj dobesednega parafraziranja bodisi v grafični obliki, s katerim so tuje misli oz. ideje predstavljene kot moje lastne – kaznivo po zakonu (Zakon o avtorstvu in sorodnih pravicah, Uradni list RS št. 21/95), prekršek pa podleže tudi ukrepom Fakultete za družbene vede v skladu z njenimi pravili;

se zavedam posledic, ki jih dokazano plagiatorstvo lahko predstavlja za predloženo delo in za moj status na Fakulteti za družbene vede V Ljubljani, dne 10. November 2003

Podpis avtorja/-ice:

KAZALO

UVOD.....	6
1. METODOLOŠKO HIPOTETIČNI OKVIR.....	10
1.1. Predmet in cilj analize.....	10
1.2. Hipoteza.....	10
1.3. Indikatorji.....	11
1.4. Metode.....	13
1.5. Struktura diplomskega dela.....	13
1.6. Temeljni pojmi.....	14
2. OPERACIONALIZACIJA.....	17
3. PREDSTAVITEV PODATKOV IN PRIMARNA ANALIZA.....	19
3.1. Delež vojaške rezerve v oboroženih silah.....	19
3.1.1. Obdobje od uvedbe množične vojaške obveznosti do konca 2. svetovne vojne.....	19
3.1.2. Obdobje od konca 2. svetovne vojne do konca hladne vojne..	23
3.1.3. Obdobje od konca Hladne vojne.....	25
3.2. Oborožitveni sistemi, ki jih uporablja vojaška rezerva.....	27
3.2.1. AOS od uvedbe množične vojaške obveznosti do konca 2. svetovne vojne.....	28
3.2.2. AOS od konca 2. svetovne vojne do konca hladne vojne.....	30
3.2.1. AOS po koncu hladne vojne.....	34
3.3. Osnovne naloge vojaške rezerve.....	34
3.3.1. Naloge vojaške rezerve od uvedbe množične vojaške obveznosti do konca 2. svetovne vojne.....	37
3.3.2. Naloge vojaške rezerve od konca 2. svetovne vojne do konca hladne vojne.....	37
3.3.3. Naloge vojaške rezerve po koncu hladne vojne.....	38
3.4. Urjenje in usposabljanje vojaške rezerve.....	39
3.4.1. Urjenje in usposabljanje vojaške rezerve do konca 2. svetovne vojne.....	39
3.4.2. Urjenje in usposabljanje vojaške rezerve med koncem	

2. Svetovne vojne in koncem hladne vojne.....	42
3.4.3. Urjenje in usposabljanje vojaške rezerve po koncu hladne vojne.....	43
3.5. Sestava enot, v katerih so prisotni vojaški rezervisti in njihove enote.....	44
3.5.1. Sestava enot do konca 2. svetovne vojne.....	45
3.5.2. Sestava enot od konca 2. svetovne vojne do konca hladne Vojne.....	46
3.5.3 Sestava enot po koncu hladne vojne.....	46
3.6. Poveljevanje rezervnim enotam ali profesionalnost poveljniškega rezervnega kadra.....	47
4. VOJAŠKA REZERVA V SLOVENIJI NEKOČ IN DANES.....	52
4.1. Vojaška rezerva in Slovenci od uvedbe splošne vojaške obveznosti do konca 2. svetovne vojne.....	52
4.2. Vojaška rezerva in Slovenci od konca 2. svetovne vojne do konca hladne vojne.....	53
4.3. Vojaška rezerva in Slovenci od konca hladne vojne do danes.....	53
5. PREVERJANJE ZASTAVLJENE HIPOTEZE TER SKLEPNE UGOTOVITVE.....	56
5.1. Preverjanje zastavljene hipoteze.....	56
5.1.1. Spremenjena struktura vojaške rezerve.....	56
5.1.1.1. Delež vojaške rezerve v vojskah.....	56
5.1.1.2. Oborožitveni sistemi, ki jih uporablja vojaška rezerva.....	58
5.1.2. Funkcionalne spremembe vojaške rezerve.....	59
5.1.2.1. Osnovne naloge vojaške rezerve.....	59
5.1.2.2. Urjenje in usposabljanje vojaške rezerve.....	60
5.1.3. Organizacijske spremembe v vojaški rezervi.....	61
5.1.3.1. Spremenjena sestava enot.....	61
5.1.3.2. Profesionalnost poveljniškega rezervnega kadra.....	62
5.2. Vojaška rezerva in Slovenci.....	62
5.3. Sklepne ugotovitve.....	63

Tabele

Tabela 1: Pregled mobiliziranih, ubitih in umrlih, ranjenih v prvi svetovni vojni

Tabela 2: pregled mobiliziranih, ubitih in umrlih vojakov v drugi svetovni vojni.

TABELA 3 : Osebe v vojskah kot odstotek celotne delovne sile v državi

Tabela 4: Zmanjšanje obsega stalne in rezervne sestave oboroženih sil nekaterih evropskih in severnoameriških držav v obdobju od 1980 do 1999.

Tabela 5: Številčna rast artilerije v 1. svetovni vojni

Tabela 6: Norme porabe streliva za artilerijska orožja in minomete na razdaljah do deset kilometrov

Grafični prikazi

Grafični prikaz 1: Kakovost moštva v razmerju do narave vojaških operacij in značilnosti oborožitvenih sistemov

Grafični prikaz 2: Konceptualizacija vojaških in nevojaških funkcij oboroženih sil v okoljih vojne, konflikta in miru z vidika izpolnjevanja funkcionalnega in socialnega imperativa.

UVOD

Pri preučevanju vloge vojsk v družbi prej ali slej naletimo tudi na pojem vojaške rezerve (VR). VR je bila ob opisovanju vloge vojsk v preteklosti običajno omenjena le kot dodatek ali pa še to ne. Politiki in vojaški poveljniki so človeški dejavnik (katerega večji del je predstavljala ravno VR) v preteklosti prepogosto obravnavali kot neizčrpen, poceni in vedno razpoložljiv vir (Kotnik, 2002: 245). Šele v zadnjem času je na tem področju prišlo do znatnih premikov, saj so vojaški poveljniki in politiki uvideli, da v današnjem času trditve o cenenosti in nadomestljivosti vojakov ne vzdržijo več. Naj omenim dva primera, ki kažeta na velik, še vedno pa v večini držav, predvsem tistih, ki v začetku 21. stol. prehajajo na poklicne vojske, podcenjen pomen vojaške rezerve.

Primer Združenih držav Amerike (ZDA)

Vojaška rezerva ima v ZDA pomembno vlogo od same ustanovitve. Le deset let po francosko-indijanski vojni so se kolonisti spopadli v vojni z Britanci. Že takrat je igrala odločilno vlogo v revoluciji milica (poznejša Nacionalna garda). V takratnem času ni bilo nobenega posebnega usposabljanja in vojaki so večšine za bojevanje skupaj z orožjem prinesli s seboj.

Potrebo po ohranjanju vojske je kmalu potrdila že vojna z Mehiko leta 1812. Veliko število takratne rezerve so dopolnili s prostovoljci. Pravzaprav je vojaška moč večine zveznih držav temeljila na prostovoljnih enotah. Večino teh enot so tvorili prostovoljci, ki so bili iz rezerve.

Leta 1903 je nova zakonodaja omogočila modernizacijo in zvezno kontrolo nad Nacionalno gardo. Po takratnih zakonih je morala Nacionalna garda doseči določeno moč, katero je nadzorovala zvezna oblast. Takrat so pred Nacionalno Gardo postavili nove zahteve glede usposobljenosti. Od gardistov so zahtevali 24 urjenj na leto in še pet dni dodatnega urjenja na leto. Posebne zahteve so takrat prvič postavili tudi za častnike Nacionalne garde. Vse od takrat ima nacionalna garda v ZDA poseben pomen. Vojaška rezerva ZDA je tako sodelovala v vseh večjih vojnah, katerih so se udeležile ZDA. Edina

izjema je bil začetek vojne v Vietnamu, ko se je predsednik Lyndon Johnson odločil, da ne bo mobiliziral vojaške rezerve ampak se je zanašal na nabornike. Vojaško rezervo so v isti vojni pozneje le uporabili.

Od takrat ima usposabljanje vojaške rezerve v ZDA pomembno vlogo. Velik pomen pripisujejo tudi usposabljanju in urjenju rezervnih enot. Redne rezervne enote (Nacionalna garda) se od prehoda na poklicno vojsko usposabljujejo sistemsko in njihovo usposobljenost redno nadzirajo. Enote Nacionalne garde imajo dolžnost, da izvedejo eno usposabljanje v trajanju dveh dni na mesec ter enkrat letno dvotedensko usposabljanje in urjenje ter ocenjevanje enot Nacionalne garde.

Primer Švedske

Že od zgodnjega srednjega veka so bili vsi sposobni moški dolžni braniti svojo lokalno regijo. V takratnih časih niso poznali posebnega usposabljanja teh enot. Vojaki na kopnem in na morju so bili organizirani v lokalne enote in so bili v miru sosedje. Vsi vojaki in njihovi poveljniki so bili vojaki za določen čas, tako da ima vojaška rezerva na Švedskem dolgo tradicijo (Hugosson, 2003: 2).

Tudi v poznem srednjem veku je vojaška moč temeljila v glavnem na vojaški rezervi. Celotna vojaška konjenica, ki je bila poklicna enota, je v miru skrbela za lastne kmetije. V sedemnajstem in osemnajstem stoletju so izboljšali strukturo in s tem tudi sistem urjenja vojske. Častniki so v mirnem času upravljali s kmetijami, vojake pa so dobili po rotacijskem sistemu in podpirali so jih lokalni kmetje. V miru so vsi živeli od kmetij in so bili v bistvu rezervisti. Takrat se je zelo izboljšal sistem usposabljanja in takratna vojska je bila zelo dobro pripravljena.

V 19. stoletju je prišlo do velikih sprememb v organizaciji vojsk, vendar te spremembe Švedske niso prizadele tako kot večine drugih evropskih držav, saj država od leta 1814 ni sodelovala v nobeni vojni. Zaradi večanja števila prebivalstva v mestih so morali na Švedskem spremeniti tudi sistem, ki je moral zadovoljiti potrebe obrambe države. Pojavila se je zgodnja oblika usposabljanja rezerve. Že leta 1812 so od rezerve zahtevali 30 dni usposabljanja letno. Leta 1892 pa so zaradi povečane zahtevnosti oborožitvenih

sistemov in taktike povečali zahteve na 90 dni letno (Hugosson, 2003: 4). Od takrat švedska obramba temelji na prostovoljcih, nabornikih ter vojaki po pogodbi in za nedoločen čas. Enote so visoko usposobljene. To velja ne le za klasične vojaške operacije, temveč tudi za mirovne operacije.

Preučevanje VR v diplomskem delu je omejeno na Severno Ameriko in Evropo. Tako časovna razdelitev kot tudi drugi zaključki veljajo le za omenjeno območje.

Vloga vojsk, s tem pa tudi njihove VR, se spreminja. Spremembe pa pogojujejo trije bistveni dejavniki:

- mednarodni dejavniki
- notranji, socialni in tehnološki dejavniki
- zgodovinski dejavniki (Dandeker, 2002: 2).

Dejstvo je tudi, da je tisti, ki se z vso tehniko spopada, kljub množičnosti vojaške tehnike, sofisticiranih orožij, še vedno vojak. Najsodobnejša tehnologija je sicer do neke mere nadomestila vojake. Določene vojaške cilje je mogoče doseči tudi z oporo na najnovejšo vojaško tehniko. Pri dolgotrajnejših vojnah večjih razsežnosti pa so vojaki še vedno nepogrešljivi. Ali, kot je dejal britanski brigadir David Chandler v nekem intervjuju: « Ni pomembno, kako sofisticirano je orožje, bistvena preizkušnja je še vedno ravnanje vojaka na bojišču. V vojni še vedno zmaguje vojak z bajonetom na puški.» (Nora Kinzer-Stewart, 1990: 193).

Preučevanje VR je razdeljeno na tri časovna obdobja. Začetno se ujema s pojavom množičnih vojsk, ki so nastale po francoski revoluciji. Pred tem obdobjem še ne moremo govoriti o VR v sodobnem pomenu ali o VR kot celotnem človeškem potencialu z izjemo poklicnih oboroženih sil, ki se v primeru potrebe vključi v oborožene sile določene države ali koalicije držav. Omenjena primera ZDA in Švedske ponazarjata velik pomen rezerve že pred francosko revolucijo, vendar gre v teh primerih za rezervo, ki je ni moč primerjati s sodobno, nastalo po uvedbi množičnih vojsk.

V nalogi sem se zato omejil na VR v vojskah, ki so se pojavile po francoski revoluciji. Te vojske so se od prejšnjih razlikovale predvsem po velikem obsegu, obsežni vojaški vključenosti ter razmeroma enostavni organizaciji brez znatnega socialnega razlikovanja. V vojskah pred francosko revolucijo ni bilo delitve na poklicni in nepoklicni del vojske, ki bi ga lahko aktivirali v primeru mobilizacije, vojaških vaj ali vojni nevarnosti. Prvo obdobje preučevanja je zato postavljeno v čas po francoski revoluciji, ki se ujema s pojavom množičnih vojsk. Za to obdobje je značilno naraščanje števila vojakov, predvsem na račun VR. Za drugo časovno obdobje, ki se je začelo po drugi svetovni vojni, je bilo značilno upadanje skupnega števila vojakov, seveda tudi VR. Za tretje časovno obdobje je značilen preobrat ali intenzivni prehod na poklicne vojske.

Časovna razdelitev na tri obdobja omogoča lažje preučevanje spremenjene vloge VR, čeprav kljub omejitvi na Severno Ameriko in Evropo ne moremo govoriti o univerzalnih trendih. Tako je intenzivni prehod na poklicne vojske in s tem zmanjšanje celotnega števila vojakov v tretjem preučevanem obdobju značilen predvsem za večji del Evrope, za Severno Ameriko pa ne.

Od uvedbe množičnih vojsk do danes pa za vojske Severne Amerike in Evrope velja naslednje: ne glede na način popolnjevanja so vojske vedno sestavljene iz stalne in rezervne sestave. Nobena še tako bogata država nima dovolj virov za vzpostavitev stalne sestave vojsk v tolikšnem obsegu, da bi zadoščal za vodenje daljše in obsežnejše obrambne vojne ali intervencionistične vojaške akcije (Kotnik, 2002: 224).

Zato je preučevanje vloge VR pomembno. Premalo pozornosti, namenjene rezervnemu delu vojske ima v primeru uporabe le-te hude posledice. Tu mislim na vojake rezerviste, pa tudi na rezervne podčastnike in častnike. Dovolj zgovorni so primeri iz vojne na Hrvaškem v letih od 1992 do 1995, v kateri so bili rezervni častniki prisiljeni odločati o življenjskih stvareh za svoje enote brez potrebnih predznanj in urjenja, kar je pogosto pripeljalo do velikih napak (Klajn, Vizek-Vidović v Klajn, 1992: 190).

1 METODOLOŠKO-HIPOTETIČNI OKVIR

1.1 PREDMET IN CILJ ANALIZE

Predmet analize v diplomskem delu je vloga vojaške rezerve v vojskah nekoč in danes. Ta vloga se kaže v njenih nalogah, strukturi, organizaciji, oborožitvi in številčnosti.

Vojaška rezerva ima od nastanka do danes pomembno vlogo pri zagotavljanju nacionalne varnosti. To velja tako za odvrtačno vlogo, kot tudi za aktivno udeležbo v vseh vojnah večjega obsega na območju Evrope. V prvi in drugi svetovni vojni je imela VR predvsem vlogo dopolnilne komponente vojske in pokrivati prostor (bodisi branjeni ali zavzeti), medtem ko danes prevzema enakovredno vlogo tudi pri napadalnih vojnah, kar sta najbolje pokazali vojni ZDA in njenih zaveznic proti Iraku.

Osnovni cilj analize je ugotoviti, kako spremenjeni dejavniki (mednarodni, notranji in zgodovinski) vplivajo na vlogo VR in ali se zaradi spremenjenih dejavnikov vloga VR sčasoma spreminja. Nadalje želim ugotoviti trende sprememb in na osnovi trendov sklepati o možni bodoči vlogi VR v zagotavljanju vojaške varnosti v vojskah zahodnega sveta.

1.2 HIPOTEZA

Varnostna podoba sveta se sčasoma spreminja. Kljub spremembam pa je vojaška varnost oziroma varnost, zagotovljena z uporabo organizirane oborožene sile, še vedno ena od bistvenih prvin zagotavljanja varnosti. Vojaška rezerva je imela in še vedno ima pomembno vlogo pri zagotavljanju vojaške varnosti, vendar se njena vloga sčasoma spreminja, tako kot se spreminjata tudi vloga in namen stalne sestave vojaških organizacij. Spremembe so odvisne od treh bistvenih dejavnikov. To so:

- mednarodni dejavnik, ki ga oblikuje mednarodno varnostno okolje s tveganji, grožnjami in nevarnostmi,
- notranji, socialni dejavnik, ki vsebuje družbene, ekonomske, tehnološke, politične ter kulturne dejavnike,

- zgodovinski dejavniki vključujoč imperialne ali protiimperialne izkušnje, tradicijo nabornišтва, varnostna tveganja v preteklosti, moč države v preteklosti.

Spremembe v vlogi vojaške rezerve v vojskah so opazne v:

- spremenjeni strukturi ali preusmerjanju namembnosti VR od prostorske komponente OS za odvrčanje od možne agresije in popolnjevanje izgub ter dopolnjevanja delovanja stalne sestave do sodobno opremljene komponente OS, uporabne za sodelovanje s stalno sestavo,
- spremenjeni funkciji ali izvajanju novih nalog, kot so nevojaške vojne operacije in delovanje v enotah modularne sestave,
- spremenjeni organizaciji ali zmanjševanju obsega RS oziroma njene aktivne komponente ob hkratnem naslanjanju na sekundarno rezervo ob morebitni spremenjeni mednarodni varnostni situaciji.

1.3 INDIKATORJI

Spremembe v strukturi VR sem preučeval s pomočjo dveh indikatorjev, in sicer

- deleža VR v celotnih OS ter
- oborožitvenih sistemov, ki jih uporablja VR.

Prvi indikator kaže na spremembe v strukturi skozi spremembe v številčnem razmerju med VR in poklicnimi vojaki. Spremenjeno številčno razmerje je pokazatelj drugačne vloge VR, saj ima množična rezerva drugačne naloge od rezerve, ki je številčno šibkejša od poklicnega dela vojske. Naloga množične rezerve je predvsem dopoljevati stalno sestavo za pokrivanje prostora, medtem ko je rezerva v poklicnih vojskah tudi kakovostni dejavnik. Z množične vojske je značilno majhno jedro poklicnih vojakov, večino pa tvorijo naborniki in predvsem rezervisti. Za poklicne vojske pa je značilno, da so večinsko sestavljene iz poklicnih vojakov.

Drugi indikator kaže na spremembe v strukturi VR skozi oborožitvene sisteme, ki jih VR uporablja v različnih časovnih obdobjih, v primerjavi z oborožitvenimi sistemi, ki jih uporablja poklicni del vojske. Pomembna je ugotovitev, ali VR opremljajo z enakimi oborožitvenimi sistemi kot poklicni del ali z zastarelo tehniko, ki je poklicni del vojske ne uporablja več. VR, ki je opremljena z enako tehniko kot poklicni del vojske, ima pomembnejšo vlogo v vojski kot tista, ki jo opremljajo z odsluženo vojaško tehniko.

Indikatorji za funkcionalne spremembe:

- osnovne naloge VR
- urjenje in usposabljanje VR

Spremenjene naloge VR so seveda pomemben indikator spremenjene vloge VR v različnih časovnih obdobjih. Ko preučimo osnovne naloge VR in jih primerjamo z nalogami poklicnega dela vojske, lahko ugotovimo pomen VR v posameznem časovnem obdobju, s spremembo osnovnih nalog med časovnimi obdobji pa sklepamo na spremenjeno funkcijo VR.

S preučevanjem obsega in kakovosti urjenja VR v posameznih časovnih obdobjih lahko ugotovimo, kakšno funkcijo je VR takrat imela. S spremenjenim odnosom vojsk do urjenja VR med posameznimi časovnimi obdobji pa lahko sklepamo na spremenjeno funkcijo VR. Večji pomen kot vojske dajo urjenju VR, pomembnejšo vlogo ima VR v teh vojskah.

Indikatorji za ugotavljanje organizacijskih sprememb:

- sestava enot, v katerih so prisotni rezervisti ali njihove enote
- poveljevanje rezervnim enotam ali profesionalnost poveljujočega rezervnega kadra

Vojaške enote so lahko sestavljene izključno iz poklicnih vojakov, mešane, ali pa izključno iz pripadnikov VR. Organizacija vojske se glede na sestavo razlikuje. S preučevanjem sestave vojaških enot in rezervistov v njih v različnih časovnih obdobjih lahko ugotovimo spremembe v organizaciji vojsk, kar je pomemben indikator

spremenjene vloge VR. Vojske, v katerih so samostojne enote VR dajejo VR večji pomen od tistih, v katerih je VR le dopolnilo poklicnemu delu enot.

Če želimo spoznati organizacijo VR, je pomembno vedeti, ali VR poveljujejo podčastniki in častniki iz VR ali iz poklicnega dela vojsk. Večja prisotnost častnikov VR tudi kaže na večji pomen, ki jo vojske dajejo VR.

1.4 METODE

Pri raziskavi sprememb v strukturi OS in predvsem VR sem uporabil statistično analizo deleža VR v sestavi vojsk ter aritmetično sredino dobljenih podatkov. Pri raziskavi oborožitvenih sistemov, ki jih uporablja VR, sem uporabil deskriptivno analizo podatkov in primerjalno analizo taktično-tehničnih podatkov preučevanih oborožitvenih sistemov. Pri raziskavi osnovnih nalog VR sem uporabil pomensko analizo na osnovi deskriptivnih podatkov. Pri raziskavi urjenja in usposabljanja VR na primeru Slovenije sem izvedel primerjalno analizo dobljenih podatkov in rezultatov opazovanj ter opazovanj z udeležbo. Pri raziskavi sestave enot, v katerih so prisotni rezervisti ali njihove enote, sem uporabil pomensko analizo dobljenih podatkov in njihovo pomensko primerjavo. Pri raziskavi poveljevanja rezervnim enotam in ugotavljanju profesionalnosti poveljujočega rezervnega kadra na primeru Slovenije sem izvedel pomensko analizo s pomočjo pisnih virov ter opazovanj in opazovanj z udeležbo.

1.5 STRUKTURA DIPLOMSKEGA DELA

Diplomsko delo je sestavljeno iz petih delov.

Prvi del zajema metodološko-hipotetično zasnovo, to je predmet in cilje preučevanja, hipotezo, metodološki pristop, strukturo naloge ter opredelitve najpomembnejših pojmov, ki so uporabljeni v nalogi.

V drugem delu je opredeljena operacionalizacija naloge.

V tretjem delu so predstavljeni vsi dobljeni podatki in njihova primerjalna analiza.

V četrtem delu je analiza VR Slovenije na osnovi dobljenih ugotovitev.

V petem delu so podani preverjanje zastavljene hipoteze ter sklepne ugotovitve.

1.6 TEMELJNI POJMI

Oborožene sile so specializirana oborožena organizacija države, ki je pripravljena in organizirana za vodenje oboroženega boja. Do sredine 19. stoletja so oborožene sile ponavadi poimenovali s terminom armada in so bile glavni inštrument za varovanje neodvisnosti in teritorialne celovitosti države, obstoječega političnega ter ekonomskega sistema oziroma za izvajanje državne politike v vojni. V največjem številu držav so oborožene sile sestavljene iz operativnega dela in teritorialnih sil. Ponavadi so oborožene sile razdeljene na tri zvrsti: kopensko vojsko, vojaško mornarico in vojaško letalstvo (Vojna enciklopedija, 1974: 448-449).

Vojska je naziv za kopenski del oboroženih sil, pogosto pa tudi za celotne oborožene sile (Vojna enciklopedija, 1974: 215). Nekoliko obsežnejša in natančnejša opredelitev vsebine termina je naslednja: Vojska je običajni naziv za vojaško silo določene države ali zveze držav (vojaškega pakta ali bloka). Ta naziv se je v omenjenem smislu uporabljal do 20. stoletja, to je tako dolgo, dokler je bila vojaška sile sestavljen predvsem iz pehote, konjenice, artilerije, inženirstva in ustreznih mornariških sil. Takšne sile (razen mornariških) danes v večini držav poimenujejo s terminom kopenska vojska. Pozneje, še posebej po 1. svetovni vojni, ko se je vojaška sila po obsegu, organizaciji in materialno-tehničnih sredstvih znatno razširila in ko so njene aktivnosti čedalje bolj zajemale tudi morska in zračna prostranstva, se vse bolj spreminja tudi naziv vojaška sila oziroma vojska v naziv oborožene sile, čeprav se vzporedno ohranjata in uporabljata tudi naziva vojske in armada (Opća enciklopedija jugoslavenskog leksikografskog zavoda v Kotnik, 1994: 13). V diplomskem delu je termin vojska uporabljen izključno kot izraz za celotne oborožene sile določene države ali zveze držav.

Milica je oblika organiziranja oboroženih sil, ki se v nasprotju s stalnimi armadami, mobilizira samo v primeru vojne. Praviloma so miličniške enote oblikovane na osnovi proizvodno-teritorialnega principa, starešine pa so večinoma tudi rezervisti. Miličniški način organiziranja oboroženih sil torej izključuje obstoj velikih in močnih mirnodobnih potencialov. Zaradi tega v miru obstajajo samo majhna jedra za oblikovanje vojnih enot in del profesionalnega starešinskega kadra, urjenje pa izvajajo samo občasno (Vojna enciklopedija, 1974: 462).

Stalna armada (vojska) je oblika organiziranja oboroženih sil, katerih osnovna značilnost je obstoj stalnih in rednih (regularnih) enot ter profesionalnega starešinskega kadra v miru in vojni. Po načinu organiziranosti se bistveno razlikujejo od milice. Stalne vojske opredeljujejo predvsem naslednje značilnosti: obvezniški način popolnjevanja (vojaška obveznost), centraliziran sistem vodenja in poveljevanja ter visoka tehnično-tehnološka raven urjenja in usposabljanja. Nastanek stalnih armad ponavadi povezujemo s prehodnim obdobjem med fevdalizmom in kapitalizmom (Kotnik, 1994: 15).

Ob uporabi termina stalna armada ali stalna vojska naletimo na terminološko nejasnost. Gre predvsem za razliko med vsebinama besedne zveze stalna vojske, če jo uporabljamo za označevanje tipa vojaške organizacije, nasprotnega tipu miličniške vojske, in drugič, če jo uporabljamo za označevanje povsem specifične organizacijske oblike vojsk, ki so obstajale v 17. in 18. stoletju (Kotnik, 1994: 15). V diplomskem delu je besedna zveza stalna vojska uporabljena izključno kot tip vojaške organizacije, nasproten tipu miličniške vojske.

Redno vojsko sestavljajo tisti vojaki, ki so stalno v aktivni službi v oboroženih silah, kar izključuje predvsem rezervne enote (Dictionary of Military Terms v Kotnik, 1994: 16).

Profesionalne oborožene sile so oborožene sile, v katerih se tako za vojaki kot častniki za vojaški poklic praviloma odločijo prostovoljno in zato dobijo denarno nadomestilo. Profesiionalne oborožene sile so praviloma vedno manjše, kot bi bile v enakem družbenem okolju ob enakih pogojih oborožene sile, utemeljene na (splošni) vojaški obveznosti (Vojna enciklopedija, 1974: 352).

S strogo teoretičnega vidika pa profesionalne oborožene sile zaenkrat v praksi sploh ne obstajajo, ker bi to pomenilo, da bi morale biti v večinskem deležu popolnjene s profesionalnimi vojaki, to je častniki. V diplomskem delu je za vojske, popolnjene izključno prostovoljno, z denarnim nadomestilom za vse vojake, uporabljena besedna zveza poklicna vojska (Kotnik, 1994: 32).

Rezerva, vojaška rezerva, rezervna sestava

Omenjene termine pogosto uporabljajo kot sinonime, dejansko pa se strokovno in znanstveno nekoliko razlikujejo.

Rezerva se uporablja v naslednjih povezavah:

- del ali določeno telo enot, ki se nahajajo v ozadju, ali pa so umaknjene od bojnega stika na začetku bojevanja zaradi poznejše vključitve ob odločilnem trenutku,
- pripadniki vojaške organizacije, ki niso v aktivni službi, ampak se v vojsko vključijo po pozivu
(Military Dictionary, 2003: 4518).

Vojaške rezerve v širšem, občem smislu predstavljajo ljudstvo in materialna sredstva, ki sestavljajo enega od osnov vojaškega potenciala države ali koalicije držav, ki jo uporabljajo oborožene sile in njihovi deli za življenje, delo ter oboroženi boj. V posebnem smislu predstavljajo element bojnega razporeda, ki ga uporabljamo v odvisnosti od vrste boja in narave izvršenih bojnih nalog.

V odnosu do vojne doktrine, priprave in organiziranja ekonomskega potenciala ter razvoja gospodarstva, strukturo, obseg, velikost in namen rezerve lahko delimo na več vrst. Glede na obdobje uporabe poznamo mirnodobne in vojne rezerve. V največji meri se uporabljajo za popolnitev in oskrbo, lahko pa so izkoriščene v vojni v celoti ali v določeni operaciji ali boju. Človeške rezerve obsegajo ljudi - kontingente vojaških obveznikov, materialne rezerve pa obsegajo gotove proizvode, surovine in reprodukcijske materiale (Vojna enciklopedija, 1974: 147-148).

Rezervna sestava oboroženih sil je vojaški in starešinski sestav, ki ima dolžnost vojaške obveznosti, sestavljajo pa ga rezervni vojaki, rezervni podčastniki in rezervni častniki ter rezervni vojaški uslužbenci (Opća enciklopedija jugoslavenskog leksikografskog zavoda, 1979: 531). V diplomskem delu je raba termina vojaška rezerva (VR) povezana izključno s človeško rezervo, torej celotnim človeškim potencialom razen poklicnih oboroženih sil, ki se v primeru potrebe vključi v oborožene sile določene države ali koalicije držav.

Artilerija je rod kopenske vojske, ki deluje samo z ognjem in ima nalogo podpore pehotnim in tankovskim enotam. Poleg klasičnega ognjenega orožja, primernega za delovanje na kopnem proti ciljem na kopnem in relativno velikega kalibra, sestavljajo njeno osnovno oborožitev raketni izstrelki in raketni vodeni projektili tipa zemlja-zemlja,

skupaj z ustreznimi premičnimi metalci oziroma lansirnimi platformami. Pojem artilerija včasih uporabljamo samo za poimenovanje klasičnih ognjenih orožij (topov, havbic). Artilerijo se odlikujejo razmeroma hitra pripravljenost za odpiranje ognja, precejšnja hitrost streljanja, velik razpon dometa in sposobnost upravljanja z različnimi krivuljami, kar poveljniku daje veliko možnosti za vpliv na potek boja. Zaradi znatne strateške in operativne premičnosti ima pomembno mesto v rezervi vrhovnega poveljstva. Občutljiva je proti neposrednemu napadu pehote in oklepnih enot, zato ponavadi potrebuje zaščito. Na bojišču je omejeno premična. Vsak premik pomeni določeno prekinitev v ognjeni podpori, kar lahko povzroči zastoj pri napredovanju. Za odkrivanje ciljev, odrejanje njihovega mesta, odrejanje in izbor mest orožjem ter opazovalnicam, odrejanje in zavzemanje elementov za streljanje, pa tudi za upravljanje z ognjem ima artilerija na razpolago naprave in pribore, pa tudi svoje organe izvidovanja, zvez in podpore (Vojna enciklopedija, 1974: 226).

Varnost lahko opredelimo kot stanje, v katerem je omogočen uravnotežen fizični, duhovni, duševni in materialni obstoj posameznika in družbene skupnosti v donosu do drugih posameznikov, družbene skupnosti in naravi. Tako razumljena varnost je imanentni strukturni element družbe, ki obsega stanje, t. j. določeno lastnost stanja, ravno tako pa tudi dejavnost oz. sistem. Varnost se torej nanaša tudi na družbo/državo v celoti – t. j. nacionalno oziroma notranjo in zunanjo varnost, ravno tako pa tudi na mednarodno skupnost, v tem primeru pa govorimo o mednarodni oziroma svetovni varnosti (Grizold, 1992: 65).

2 OPERACIONALIZACIJA

Neodvisna spremenljivka je vloga vojaške rezerve v preseku treh časovnih obdobj.

Prvo obdobje je obdobje naraščanja števila VR in sega od pojava VR do konca druge svetovne vojne. Tu mislim na pojav VR v sodobni obliki kot celoten človeški potencial razen poklicnih oboroženih sil, ki se v primeru potrebe vključi v oborožene sile določene

države ali koalicije držav. Drugo obdobje je obdobje upadanja števila VR in celotnega števila vojakov na območju Evrope in sega od konca druge svetovne vojne do konca hladne vojne. Tretje obdobje je obdobje preobrata, v katerem gre na območju Evrope za bliskovit prehod iz množičnih na poklicne vojske s prostovoljno rezervo in sega od konca hladne vojne do danes.

V prvem in drugem delu naloge želim raziskati vzroke za naraščanje ali upadanje števila VR, v tretjem pa želim raziskati vzroke za v drugi polovici dvajsetega stoletja v Severni Ameriki in Veliki Britaniji nakazan preobrat in prehod na poklicne vojske v Evropi.

Indikatorji spreminjanja vojaške rezerve:

- delež VR v celotnih OS. Spremenjeno številčno razmerje je pokazatelj drugačne vloge VR, saj ima množična rezerva drugačne naloge od rezerve, ki je številčno šibkejša od poklicnega dela vojske,
- oborožitveni sistemi, ki jih uporablja VR. Pomembna je ugotovitev, ali VR opremljajo z enakimi oborožitvenimi sistemi kot poklicni del ali z zastarelo tehniko, ki jo poklicni del vojske ne uporablja več. VR, ki je opremljena z enako tehniko kot poklicni del vojske ima pomembnejšo vlogo v vojski kot tista, ki jo opremljajo z odsluženo vojaško tehniko,
- osnovne naloge VR. Ko preučimo osnovne naloge VR in jih primerjamo z nalogami poklicnega dela vojske, lahko ugotovimo pomen VR v posameznem časovnem obdobju,
- urjenje in usposabljanje VR. S preučevanjem obsega in kakovosti urjenja VR v posameznih časovnih obdobjih lahko ugotovimo kakšno funkcijo je VR takrat imela,
- sestava enot, v katerih so prisotni rezervisti ali njihove enote. S preučevanjem sestave vojaških enot in rezervistov v njih v različnih časovnih obdobjih lahko ugotovimo spremembe v organizaciji vojsk,

- poveljevanje rezervnim enotam ali profesionalnost poveljujočega rezervnega kadra. Večja prisotnost častnikov VR tudi kaže na večji pomen, ki ga vojske dajejo VR.

3 PREDSTAVITEV PODATKOV IN PRIMARNA ANALIZA

3.1 DELEŽ VOJAŠKE REZERVE V OBOROŽENIH SILAH

3.1.1 Obdobje od uvedbe množične vojaške obveznosti do konca druge svetovne vojne. V obdobju pred francosko revolucijo so v večini evropskih držav že nastajale velike nacionalne vojske, vendar so bile nekajkrat manjše od množičnih vojsk, ki so nastale po uvedbi splošne vojaške obveznosti med francosko revolucijo in po njej. Med letoma 1800 in 1812 je Napoleon Bonaparte na osnovi vojaške obveznosti v vojsko vključil preko 2,5 milijona vojakov (Kotnik, 1994: 30). Po koncu revolucije je Francija opustila sistem obvezniškega popolnjevanja vojske, medtem ko so ga Avstrija, Danska, Norveška, Prusija in Švedska sprejele. Do konca 19. stol. so vojaško obveznost uvedli še v Italiji, na Japonskem in v Rusiji. Nekoliko posebni sistemi so bili v uporabi tudi v Belgiji, Grčiji, Romuniji, Španiji, Švici in Turčiji in na Nizozemskem (International Military and Defence Encyclopedia, 1993: 635). V večini držav, v katerih so uvedli splošno vojaško obveznost, so vojske postale »šola za urjenje državljanov za vojno«. Tako so začeli oblikovati tudi sile VR za popolnjevanje enot in ustanov, ki bi jih v primeru potrebe oblikovali na osnovi mobilizacijskih razglasov. Na ta način je nastala sodobna vojaška rezerva.

Z uvedbo množične nacionalne vojske je Napoleon v precej spremenil dotedanji način vojskovanja, ki je temeljil na odločilnih strateških ciljih, vojaških in političnih pripravah (preučevanju nasprotnika, podkupovanju, gradnji utrd, vnaprejšnjih premikih vojske), sezonskem značaju, dolgotrajnih vojnah s kratkimi bitkami. Dotedanjem načinu vojskovanja so ustrezale maloštevilne najemniške fevdalne vojske.

Napoleon je opustil oblegavalno vojskovanje. Nasprotnika je na bojišču potolkel tako, da je s hitrimi manevri razdrobil njegovo vojsko in ga tako številčno prekosil. Z uvedbo množične nacionalne armade je bil postavljen tudi temelj za vojaško organizacijo,

temelječo na poklicnem jedru vojske, in velikansko vojaško rezervo, ki tako sestavljena lahko deluje s strategijo hitrih manevrov in premoči na bojišču.

Množična vojska, zasnovana na univerzalni vojaški obveznosti, je tako postala značilna vojaška organizacija v družbah s hitro razvijajočimi se ekonomijami devetnajstega in dvajsetega stoletja v Evropi in Severni Ameriki (Haltiner, 1998: 7). Tako v drugi polovici devetnajstega stoletja že prevladujejo množične vojske s splošno vojaško obveznostjo, rekrutno vojaško obveznostjo in najemništvom. Pojavi se vojaška rezerva v sodobnem pomenu s sposobnostjo hitrega prehoda iz mirnodobnega v vojno stanje.

Do začetka 1. svetovne vojne so imele vse tedanje razvite države vojske sestavljene po tem modelu. Začetek 1. svetovne vojne je pomenil tudi vpoklic velikanskega števila vojaške rezerve. V prvi fazi vojne, ki je imela manevrski značaj, so bile velike vojske razmeščene po celotni globini bojišča, kar je zahtevalo velikansko število vojakov, ki so bili v večini vpoklicani iz rezerve. Druga faza vojne je bila pozicijska, s potrebo po pokrivanju velikih front, vojskujoče se države so uporabljale strategijo izčrpavanja.

V celotnem poteku vojne je bilo vpoklicanih več kot 65 milijonov vojakov. Največ vojakov so vpoklicale takrat največje in najmočnejše države: Rusija, Francija, Britanija, Italija, Nemčija in Avstro-Ogrska. Velikanske so bile tudi žrtve, saj je bilo več kot 37 milijonov ubitih, ranjenih, ujetih in pogrešanih od skupno mobiliziranih vojakov, kar je 57,6 % vseh mobiliziranih vojakov. Te žrtve so bile v večini vpoklicani vojaki in lahko trdimo, da je največje izgube doživela prav vojaška rezerva (Tabela 1).

Tabela 1: Pregled mobiliziranih, ubitih in umrlih, ranjenih v prvi svetovni vojni

država	skupaj mobilizirani	ubiti, umrli	ranjeni	ujeti, pogrešani	skupaj žrtve	delež žrtve : mobilizirani
Rusija	12,000,000	1,700,000	4,950,000	2,500,000	9,150,000	76,3 %
Francija	8,410,000	1,357,800	4,266,000	537,000	6,160,800	76,3 %
Britanija	8,940,000	908,371	2,090,212	191,652	3,190,235	35,8 %
Italija	5,615,000	650,000	947,000	600,000	2,197,000	39,1 %
ZDA	4,355,000	126,000	234,300	4,500	364,800	8,2 %
Japonska	800,000	300	907	3	1,210	0,2 %
Romunija	750,000	335,706	120,000	80,000	535,706	71,4 %
Srbija	707,343	45,000	133,148	152,958	331,706	46,8 %
Belgija	256,000	13,716	44,686	34,659	93,061	34,9 %
Grčija	230,000	5,000	21,000	1,000	17,000	11,7 %
Portugalska	100,000	7,222	13,751	12,318	33,291	33,3 %
Črna gora	50,000	3,000	10,000	7,000	20,000	40,0 %
Nemčija	11,000,000	1,773,700	4,216,058	1,152,800	7,142,558	64,9 %
Avst-Ogr.	7.800,000	1,200,000	3,620,000	2,200,000	7,020,000	90,0 %
Turčija	2,850,000	325,000	400,000	250,000	975,000	34,2 %
Bolgarija	1,200,000	87,500	152,390	27,029	266,919	22,2 %
SKUPAJ	65,038,810	8,538,315	21,219,452	7,750,919	37,508,686	57,6 %

Vir: Sparatus Schoolnet, 2003.

Na izkušnjah iz 1. svetovne vojne so temeljile tudi strategije najpomembnejših tedanjih držav. Pojavile so se nove strategije, med katerimi so najbolj pomembne teorija o totalni vojni Ericka Ludendorfa in teorija o bliskoviti vojni, ki jo je oblikoval Alfred Schlieffen ter Monroejeva doktrina, za katero je značilen izolacionistični pogled in je zmago v prihodnjih vojnah pripisovala predvsem premoči na morju.

Kljub razlikam v strategijah in posledično razlikam v pripravah na vojno pa so vse države predvidevale dolgotrajno in manevrsko vojno po velikih globinah vojskovališča,

kar zahteva sodelovanje množičnih armad in prizadevanje vseh potencialov držav udeleženk. To je zahtevalo vpoklic celotne vojaške rezerve, ki je sestavljala večino vojsk na začetku in tudi celoten potek vojne. Zaradi velikanskih izgub (Nemčija preko 4 milijone ubitih in umrlih, kar je predstavljalo 40 % vseh vojakov, Sovjetska zveza preko 9 milijonov ubitih in umrlih, kar je predstavljalo 41 % vseh vojakov) so bile države prisiljene v vpoklic tudi celotne sekundarne rezerve (od šestnajst letnih otrok do šestdesetletnih starejših moških) (Druga svetovna vojna: 1974, 455-460).

Tabela 2: pregled mobiliziranih, ubitih in umrlih vojakov v drugi svetovni vojni.

država	mobilizirani	ubiti, umrli (vojaki)	delež umrlih od mobiliziranih
SZ	22,000,000	9,000,000	41 %
Kitajska	17,251,000	1,310,000	7,6 %
Poljska	1,000,000	123,000	12,3 %
Jugoslavija	3,741,000	410,000	11,0 %
Češkoslovaška	150,000	10,000	7,0 %
Britanija	10,935,000	354,000	3,2 %
Francija	5,000,000	250,000	5 %
ZDA	16,113,000	405,000	2,5 %
Grčija	414,000	20,000	4,8 %
Nizozemska	410,000	6,000	1,5 %
Filipini	200,000	27,000	6,6 %
Belgija	650,000	10,000	1,5 %
Danska	25,000	4,000	16 %
Norveška	75,000	2,000	2,7 %
Albanija	70,000	28,000	40 %
Nemčija	10,200,000	4,000,000	40 %
Japonska	9,700,000	1,555,000	16 %
Italija	3,750,000	330,000	9 %
Romunija	1,136,000	520,000	45 %
Madžarska	600,000	147,000	24,5 %
Finska	500,000	82,000	16 %
Bolgarija	400,000	22,000	5 %
SKUPAJ	104,370,000	18,979,000	18 %

Vir: Vojna enciklopedija, 1974: 547

Med 2. svetovno vojno je bilo skupno vpoklicanih več kot 104 milijone vojakov. Ubitih in umrlih je bilo 18 % vojakov, večina iz vojaške rezerve. Največ vojakov je bilo mobiliziranih v SZ (22 milijonov mobiliziranih, 41 % umrlih in ubitih), na Kitajskem (17 milijonov mobiliziranih 7,6 % umrlih in ubitih), v ZDA (16 milijonov mobiliziranih, 2,5 % umrlih in ubitih), Britaniji (10,9 milijonov mobiliziranih, 3,2 % umrlih in ubitih), Nemčiji (10,2 milijona mobiliziranih, 40 % umrlih in ubitih) in na Japonskem (9,7 milijonov mobiliziranih, 16 % umrlih in ubitih). (Tabela 2). V 1. svetovni vojni je bilo ubitih in umrlih 13 % vseh mobiliziranih vojakov. Tako so bili v 2. svetovni vojni uporabljeni vsi potenciali vključno z vso vojaško rezervo.

3.1.2 Obdobje od konca 2. Svetovne vojne do konca hladne vojne

Začetek obdobja so zaznamovale izkušnje iz 2. svetovne vojne. Na osnovah teh izkušenj so bile zasnovane tudi vojske vseh v 2. svetovni vojni udeleženi držav. Razen poraženk, ki so morale vojske prilagoditi podpisanim mednarodnim pogodbam, so države ohranile množične vojske z velikimi vojaškimi rezervami.

Nova grožnja, ki se je pojavila z delitvijo najmočnejših držav na dva ideološko razdeljena bloka, ni dopuščala znatnejšega zmanjševanja obsega vojsk. Te so se še vedno naslanjale na veliko število vojakov, predvsem vojaške rezerve, ki bi se aktivirala v primeru blokovske konfrontacije.

Že kmalu po drugi svetovni vojni pa so se začele pojavljati drugačne tendence. Čeprav so se v vseh državah Evrope in Severne Amerike zavedali, da so množične vojske zelo učinkovito orožje, so se poleg tega začeli zavedati, da so takšne vojske tudi samovoljne in nevarne v vsaj treh pogledih:

- pri interakciji med dvema množičnima vojskama obstaja tendenca, da položaj po določeni stopnji mobilizacijskega procesa uide nadzoru, kar lahko sproži za obe strani neželjeno vojno,

- mobilizirane sile (v večini vojaška rezerva iz delavskih vrst) je nevarno demobilizirati. Posebej to velja za stran, ki vojno izgublja. Tako primer Rusije 1917 kot nemške revolucije 1918 potrjujeta to tveganje,
- obstaja meja, preko katere javno mnenje ne sprejema več žrtev med naborniki. Nasprotovanje vojskovanju doma pa lahko povzroči disciplinske, motivacijske in druge težave na vojskovališču. Resničnost teh tveganj se je potrdila v vietnamski vojni na strani ZDA.

Dejansko se je kot posledica navedenih spoznanj v obdobju med 2. svetovno vojno in koncem hladne vojne zmanjšal obseg vojsk v državah Evrope in Severne Amerike.

TABELA 3 : Osebj v vojskah kot odstotek celotne delovne sile v državi

država	1970	1975	1980	1985	1989	1990	delež
Belgija	3,1	2,8	2,8	2,8	2,8	2,7	-12,9 %
Danska	2,2	1,8	1,6	1,4	1,4	1,4	-36,4 %
Francija	3,3	3,2	3,0	3,0	2,8	2,8	-15,2 %
Nemčija	2,3	2,5	2,4	2,3	2,3	2,6	13,0 %
Italija	2,9	2,5	2,3	2,4	2,3	2,2	-24,2 %
Nizozemska	2,9	2,7	2,5	2,2	2,0	1,9	-34,5 %
Norveška	3,1	2,8	2,6	2,3	2,6	2,9	- 6,5 %
V. Britanija	2,9	2,5	2,2	1,9	1,7	1,7	-42,0 %
Kanada	1,5	1,2	1,0	1,0	0,9	0,9	-40,0 %
ZDA	5,3	3,4	2,8	2,9	2,7	2,6	-51,0 %

Vir: NATO Review, No .2, April 1994, stran 35

Delež osebja v vojskah se je zmanjšal v vseh državah zahodne Evrope in Severne Amerike razen v Nemčiji. Ta je imela glede števila vojakov omejitve iz pogodbe, podpisane po kapitulaciji v 2. svetovni vojni, in ni sledila trendu drugih držav. Zmanjšanje deleža osebja v vojskah je pomembno tudi za vojaško rezervo, saj podatki

kažejo na precejšnji upad aktivne delovne sile, ki je v preteklosti imela naloge na vojaškem področju, kar gre v veliki meri pripisati prav upadu deleža vojaške rezerve v vojski. Kljub temu pa je večina evropskih držav do konca hladne vojne vztrajala pri vojskah s splošno vojaško obveznostjo, ki je zagotavljala veliko število rezervistov. Tako je vojaška rezerva v večini držav po številu močno presegala stalno sestavo. Izjema sta Velika Britanija, v kateri je še leta 1985 stalna sestava presegala vojaško rezervo za 19,8 % in ZDA, kjer je stalna sestava leta 1985 presegala vojaško rezervo za 24 %.

3.1.3. Obdobje od konca hladne vojne

Razpad vzhodnega vojaškega bloka je dodobra spremenil varnostno podobo sveta. Čeprav so teoretiki vojaške sociologije že štirideset let opozarjali na preživetost koncepta množičnih vojsk, se je ta teza v polnosti uresničila šele s propadom vzhodnega vojaškega bloka (Haltiner, 1998: 7-8). Ena od prednosti množičnih vojsk z univerzalno vojaško obveznostjo je, da zagotavlja veliko število rezervistov v povsem predvidljivem in zadostnem obsegu. Kljub temu se je predvideni obseg mobilizacije v zadnjih desetletjih vztrajno zmanjševal, največjo stopnjo dosegel po koncu hladne vojne, ko je pojav v mejah Evrope in Severne Amerike dobil tudi univerzalni značaj. Vojaška organizacija, utemeljena na splošni vojaški obveznosti in ekstenzivni rezervi, se je začela spreminjati v model z manjšo vojaško organizacijo, popolnjeno izključno s prostovoljci, poklicnimi vojaki in z odpravo poudarka na stari tradiciji mobilizacijskega kadra (Manigart v Kotnik, 2002: 228). Ekstenzivna vojaška rezerva se je tako kot celotne vojaške organizacije začela krčiti. Po eni strani je to posledica prehoda na poklicne vojske in s tem zmanjšanja števila potrebnih rezervistov v enih državah, po drugi strani pa posledica zmanjšanja pomena človeškega dejavnika, čedalje manjše priljubljenosti služenja vojaškega roka in s tem posledično upadanjem števila rezervistov ter zmanjševanja obsega proračunskih sredstev, namenjenih obrambi v drugih državah.

Tabela 4: Zmanjšanje obsega stalne in rezervne sestave oboroženih sil nekaterih evropskih in severnoameriških držav v obdobju od 1980 do 1999.

država	Obseg stalne (A) in rezervne (R) sestave OS (v tisočih) ter njuna sprememba glede na leto 1980								
	1980	1985		1990		1995		1999	
Nemčija A	495	478	-3,43 %	469	-5,25 %	340	-31,31 %	334	-32,53 %
R	750	770	2,67 %	853	13,73 %	415	-44,57 %	315	-58 %
Francija A	494	477	-3,44 %	461	-6,68 %	409	-17,21 %	359	-27,33 %
R	342	393	14,91 %	419	22,51 %	337	-1,46 %	293	-14,33 %
V Brit. A	329	327	-0,61 %	306	-6,99 %	237	-27,96 %	211	-35,87 %
R	266	294	10,53 %	340	27,82 %	333	25,19 %	376	41,35 %
Belgija A	88	92	4,55 %	92	4,55 %	47	-46,59 %	44	-50,00 %
R	156	179	14,74 %	146	-6,41 %	276	76,92 %	152	-2,56 %
Nizozem. A	115	106	-7,83 %	103	-10,43 %	74	-35,65 %	57	-50,43 %
R	171	176	2,92 %	156	-8,77 %	131	-23,39 %	75	-56,14 %
Danska A	35	30	-14,29 %	32	-8,57 %	33	-5,71 %	32	-8,57 %
R	155	162	4,52 %	72	-53,55 %	72	-53,55 %	100	-35,48 %
Norveška A	37	37	0,00 %	34	-8,11 %	30	-18,92 %	29	-21,62 %
R	247	201	-18,62 %	285	15,38 %	255	3,24 %	234	-5,26 %
ZDA A	1546	2152	39,20 %	2118	37,00 %	1547	0,06 %	1402	-9,31 %
R	818	1212	48,17 %	1614	97,31 %	2045	150 %	1351	65,16 %
Kanada A				90		71	-21,11 %	61	-32,22 %
R				55		57	3,64 %	43	-21,82 %

Vir: Brown, Merrill, Military Balance v Kotnik, 2002: 229

Po letu 1995 je opazen trend zmanjšanja števila vojakov, kar velja tako za stalno vojsko kot za vojaško rezervo. Ta trend velja le za opazovane države. V državah, kjer je večja nevarnost vojaškega ogrožanja (npr. Turčija in Grčija), pa to ne velja. Tako naj bi se obseg Nacionalne garde ZDA kot ene od vrst rezervne sestave ZDA do leta 2000 številčno zmanjševal hkrati z zmanjšanjem obsega stalne sestave. Zmanjšanje pa naj ne bi bilo proporcionalno, temveč pol manjše od zmanjševanja stalne sestave. Te vrste sprememb so najočitnejše v državah s poklicnimi vojskami, manj pa v državah, ki so ohranile naborniški sistem popolnjenja. Glede na to, da se čedalje več držav pripravlja na zamenjavo naborniškega sistema s poklicnim, je podatek za vojaško rezervo velikega pomena, saj postaja splošna operativna sposobnost poklicnih vojsk evropskih in severnoameriških držav v obsežnejših in/ali dolgotrajnejših spopadih čedalje bolj odvisna

od rezervne sestave. Dejstvo se potrjuje tudi z največjim deležem vključene vojaške rezerve do zdaj v okupaciji Iraka s strani ZDA in njenih zaveznic leta 2003.

3.2 OBOROŽITVENI SISTEMI, KI JIH UPORABLJA VOJAŠKA REZERVA

Tehnologija lahko bistveno pripomore k zagotavljanju nacionalne varnosti le, če je ustrezno kadrovsko dopolnjena. VR je kot sestavni del sodobnih vojsk pomemben uporabnik vojake tehnike. Ker je tehnološko-tehnični razvoj precej vplival na strukturo vojsk, je vplival tudi na delovanje in razvoj VR. Preučevanje sprememb vojaške tehnike in s tem oborožitvenih sistemov, ki jih uporablja VR, je pomembno za ugotavljanje vloge VR v različnih časovnih obdobjih. Sodobni oborožitveni sistemi velike ognjene moči so vsekakor zelo pomembni za zagotavljanje vojaške varnosti. VR ima pomembnejšo vlogo v tistih vojskah, v katerih upravlja tudi s takimi oborožitvenimi sistemi. Povsem drugače je v tistih vojskah, kjer VR upravlja le z najenostavnejšo oborožitvijo majhne ognjene moči.

V nalogi sem se omejil na preučevanje artilerijskih oborožitvenih sistemov (AOS) v uporabi v VR, saj preučevanje celotnega sistema oborožitvenih sistemov presega namen tega dela. AOS sem med oborožitvenimi sistemi izbral zaradi naslednjih dejstev:

- AOS so v uporabi v vojskah skozi vsa v delu preučevana obdobja, to je od uvedbe množičnih vojsk z veliko VR do danes. V začetnem obdobju preučevanja večine oborožitvenih sistemov, razen enostavnejših in tistih z majhno ognjeno močjo, ki so v uporabi danes, še ni bilo. AOS so bili v uporabi že pred uvedbo množičnih vojsk, saj prve zametke uporabe najdemo na Kitajskem že leta 1232. V 16. in 17. stol. pa je prišlo že do standardizacije, v 17. in 18. stol. pa do velikega števila izboljšav.
- Sodobna VR je AOS uporabljala že od takrat, ko se je oblikovala.
- AOS so skozi vsa časovna obdobja posodabljali. S tem so AOS postajali čedalje zahtevnejši za uporabo. Zaradi povečane zahtevnosti je bilo potrebnega več časa in znanja za usposobitev moštva za uporabo AOS. To pa za VR predstavlja dodatno težavo, saj ima VR za usposabljanje in urjenje na razpolago le omejen čas.

- Skozi vsa časovna obdobja se je znatno povečevala tudi ognjena moč AOS. S tem je postajalo zahtevnejše tudi upravljanje s temi sistemi.

3.2.1 AOS od uvedbe množičnih vojsk do konca 2. svetovne vojne

Med francosko revolucijo ni prišlo do večjih tehničnih sprememb artilerijskih orožij. Vse večje spremembe so se zgodile na področju organizacije in taktike, največje pa so bile prav v Franciji. Za to obdobje so značilni uvajanje artilerije v organsko sestavo divizij in korpusov, uvedba formacijske artilerijske rezerve, uvajanje zapreg v sestavo artilerijskih enot, prilagajanje taktike artilerije podpiranim enotam in pojav šrapnela (Vojna enciklopedija, 1974: 230).

Napoleon je leta 1800 militariziral vozarje in zaprege. To je bil prvi primer te vrste vpoklica vojaške rezerve in vključitev le-te v polke poljske artilerije. Istega leta je formiral korpusno artilerijo. S tem je artilerija postala množična, vanjo je bilo vključenih zelo veliko število vojakov.

Tako vrsto organizacije artilerije so privzele skoraj vse takratne države. Do konca 19. stol. ni prišlo do večjih sprememb AOS.

Za AOS od konca 19. stol. do konca 1. svetovne vojne sta značilna uvajanje elastičnega lafeta in pojava novih, popolnoma drugačnih namerilnih naprav. Dve posebni namerilni napravi (kolimator in panoramski daljnogled) sta omogočili povsem novo vrsto artilerijskega streljanja, imenovanega posredno streljanje. Za to vrsto streljanja je značilno, da se obstreljevanega cilja ne vidi z ognjenega položaja, to je položaja, na katerem stojijo orožja. Omenjeni način streljanja pa že zahteva diferenciacijo v artileriji na ognjeni del, izvidniške enote, enote za vodenje in upravljanje ognja ter podporo sredstev zvez, ki so povezale ognjeni del z izvidniškimi enotami, ki so cilje videle in usmerjale ogenj po njim vidnih ciljeh. Ta način streljanja je zahteval več časa za urjenje enot pa tudi potrebno tehnično predznanje tistih, ki so namerjali orožja in tistih, ki so izračunavali elemente za streljanje. V artilerijske enote so zato vključevali predvsem nabornike z vsaj osnovnim tehničnim predznanjem in nekoliko višje izobražene vojake. Ti so po odsluženem vojaškem roku ostali v vojaški rezervi.

Artilerijske enote so se pred začetkom 1. svetovne vojne tudi znatno povečale, čeprav se je pokazalo, da v večini držav ne dovolj. Tako je imela Francija na začetku 1. svetovne vojne na nivoju korpusa, sestavljenega iz dveh divizij, skupno 120 artilerijskih orožij, Nemčija pa v enako veliki enoti 160 artilerijskih orožij. Ne zadostnost artilerije, predvsem pa nezmožnost dostave dovolj velikega števila artilerijskega streliva (Francozi so začeli vojno z 1190 izstrelki na orožje, Rusi z 850, Nemci pa z 800) je v veliki meri pripeljalo do stabilizacije fronte in prehod na pozicijsko vojskovanje. Potreba po artileriji je skokovito narasla, s tem pa tudi potrebno število VR, ki je z artilerijo upravljala.

Tabela 5: Številčna rast artilerije v 1. svetovni vojni

Država	Število artilerijskih orožij						
	Na začetku vojne			Na koncu vojne			
	Lahkih	Težkih	Skupaj	Lahkih	Težkih	Minometov	Skupaj
Avstro-Ogrska	2498	392	2890	5820	1346	?	7166
Francija	4088	693	4781	6183	5658	1650	13491
Italija	1788	250	2038	3531	3697	4091	11319
Nemčija	6326	1713	8039	11330	4804	16700	32834
Rusija	6790	240	7030	6380	2090	1514	9984
ZDA				2429	406	746	3581
Velika Britanija	456		456	4273	2302	2685	9270

Vir: Vojna enciklopedija, 1974: 547

Od konca 1. svetovne vojne do konca 2. svetovne vojne so na osnovi izkušenj iz 1. svetovne vojne AOS posodobili na dveh področjih:

- Povečali so kaliber predvsem protitankovski artileriji .
- Povečali so premičnost AOS na bojišču.

Razvoj je šel tako daleč, da so Nemci med vojno izdelali že prve samovozne havbice (havbice, ki ne potrebujejo vlečnega dela, ki je bil v preteklosti vlečni konj, pozneje pa vlečno vozilo različnih tipov, ampak z lastnim podvozjem). Druga velika novost so bili

večcevni metalci raket. Ti so bili zelo učinkoviti proti živi sili, niso pa dosegali natančnosti poljske artilerije. Pred koncem 2. svetovne vojne pa se je pojavilo povsem novo orožje - raketni vodeni projektili. Do konca vojne so jih uporabljali le Nemci. Je pa to pomenilo novo kvaliteto v podpori enotam, ki pa v 2. svetovni vojni še ni bila izkoriščena.

V organizaciji artilerije pa v primerjavi s 1. svetovno vojno ni bilo večjih sprememb. Artilerijske enote so ostale v sestavi podpiranih enot in so bile popolnjevane na podoben način. Tehnično znanje je ostalo na podobnem nivoju kot v 1. svetovni vojni. Zaradi povečane premičnosti in ognjene moči je bilo potrebno več koordinacije s podpiranimi enotami, kar je zahtevalo več časa za urjenje in več strokovnega znanja poveljujočih artilercev.

3.2.2 AOS od konca 2. svetovne vojne do konca hladne vojne

Na področju AOS so bile že med 2. svetovno vojno nakazane določene novosti, ki pa so se v polnem zamahu na področju artilerije razvile po 2. svetovni vojni. Upravljanje s temi sistemi je postalo zahtevno tako po strokovni kot tudi po upravno vodstveni plati. Postalo je tudi vprašljivo ali lahko vojaška rezerva upravlja s tako zahtevnimi sistemi in jih vodi.

Razvoj AOS je potekal v več smereh:

- Izboljšana premičnost: že v 2. svetovni vojni predstavljena samohodna orožja so po vojni doživela velik razmah. Zaradi zmanjšane mase pa so postala mnogo hitrejša tudi vlečna artilerijska orožja. S tem sta postala možna spremljanje zelo hitrih oklepnih enot in artilerijska podpora tem enotam. S tem se je povečala potreba po koordinaciji med enotami, kar je zahtevalo veliko strokovnega znanja in tudi več časa za urjenje enot.
- Nova streliva: prvi artilerijski atomski projektil se je pojavil v ZDA leta 1953. Imel je obliko običajnega artilerijskega projektila in je tehtal 450 kg. Za njegovo uporabo so skonstruirali poseben top kalibra 450 mm. Zaradi velikosti in mase (85 ton) top ni doživel množične uporabe. Danes lahko atomske projekte do moči 50 kt

izstreljujejo že orožja kalibra 155 mm. Zaradi prepovedi uporabe atomskega orožja pa tudi zaradi zelo zahtevne strateško-taktične uporabe so pri enotah tega tipa zelo visoke profesionalne zahteve.

Tabela 6: Norme porabe streliva za artilerijska orožja in minomete na razdaljah do deset kilometrov

ognjena naloga, vrsta in značilnost cilja, enota normiranja		76mm - 90 mm	100mm - 105mm	122mm - 130mm	152mm - 155mm	203mm	minomet 120mm	
1 A	Uničenja lansirnih orožij operativno taktičnega namena – na cilj	800	520	300	200	70	300	
2 B	Nevtraliziranje na cilj 25 %	Vod samovoznih oklepnih orožij	1000	720	400	270	120	450
3 C		Vod orožij v Zaklonilniku	540	360	230	180	100	240
4 D		Vod na prostem	250	150	90	60	30	90
5 E		Raketna baterija PZO	250	200	150	100	60	150
6 F		Elektronska sredstva na vozilih	420	280	180	120	60	180
7 G	Nevtraliziranje 25 % na 1 ha	Živa sila in ognjena sredstva na prostem	50	30	20	15	5	8
8 H		Živa sila v nepopolnih zaklonilnikih	400	250	150	110	50	140
9 I		Živa sila v popolnih zaklonilnikih	450	320	200	150	60	200

Vir: Poje, 2000; predavanje na CVŠ

- Nove vrste projektilov: velika novost so raketni vodeni projektili. Sprva so se omejevali na protitankovske vodene projekte s pomočjo žice. V poznejšem obdobju

pa se projektili proti cilju vodijo s pomočjo laserskega snopa ali infrardečih žarkov ter s televizijskim usmerjanjem na cilj. Natančnost zadevanja ciljev se je s pomočjo novih tehnologij znatno povečala. Pri uporabi klasičnega streliva je normna poraba za določene vrste ciljev velikanska. Tako je za 25-odstotno nevtralizacijo dobro vkopane žive sile na 1 ha potrebnih kar 150 projektilov kalobra 155 mm. Podobno velika je normna poraba za uničenje majhnih ciljev kot je lansirno raketno orožje. Verjetnost zadetja takega cilja s sodobnimi vodenimi projektili pa je 50 % z enim samim projektilom. Izboljšale so se tudi lastnosti drugih projektilov. Prebojnost kumulativnih projektilov se je od petdesetih let prejšnjega stoletja povečala za 2,5-krat. Pojavili so se tudi raketni projektili. Seveda so se s tem povečale tudi zahteve do operaterjev in poveljujočih na teh sistemih (Vojna Enciklopedija, 1974: 240-241).

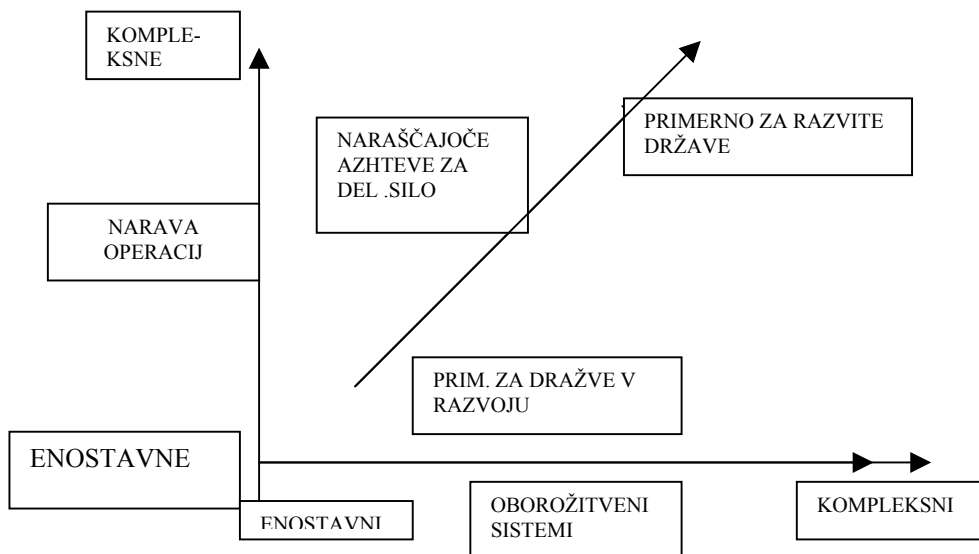
- Nove komunikacije: začetke novih metod prenosa podatkov je pomenila že radijska povezava med opazovalnico in ognjenim položajem, kar je omogočilo dovolj kakovosten in hiter prenos podatkov za posredno streljanje na cilje. V novejšem času pa je s pomočjo laserskih razdaljomerov, naprav za nočno opazovanje in merjenje ter digitalizacije vseh podatkov in njihov prenos do računalniške podpore omogočena skoraj trenutna obdelava podatkov in njihovo preračunavanje v elemente za streljanje.
- Izboljšane tehnične lastnosti orožij: te so omogočile povečan domet orožij. V ZDA so s povečanjem dolžine cevi in uporabo novih bolj vzdržljivih materialov ter novega streliva povečali domet iz 11 na 15 km. Povečala se je tudi začetna hitrost projektilov, saj podkaliberski izstrelki danes dosegajo že preko 1500 m/s.
- Izpopolnjena izvidniška sredstva: artilerijski radarji in zvočne aparature omogočajo odkrivanje in določanje ciljev na razdaljah, večjih od 20 km. Uporaba infrardeče in laserske tehnologije omogoča natančno vodenje posameznih projektilov na cilje.
- Uporaba računalniško-informacijske tehnologije: računalniška podpora artilerijskim sistemom omogoča natančno in hitro spremljanje situacije, pa tudi skoraj sočasno upravljanje in vodenje ognja. Televizijski prenosi pa omogočajo tako imenovan »real time« nadzor in upravljanje z artilerijskim ognjem. Vse te tehnološke novosti in

čedalje več operacij, ki jih je potrebno opravljati hkrati, so zahtevale vojaški kader, ki obvlada delo s temi sistemi, poveljniški kader pa je moral obvladati nova znanja s področja vodenja in upravljanja ognja ter koordinacije med enotami. Več operacij kot je treba opravljati hkrati, večja mora biti kakovost vojakov, ki upravljajo s takšnimi sistemi. Ker se ti tudi pogosteje kvarijo, potrebujejo še zelo kakovostno logistično podporo, kar zahteva dobro izurjene vojake za opravljanje podpornih nalog, hkrati pa se iste zahteve razširijo tudi na poveljniške in nadzorne naloge na vseh ravneh, še posebej na nižjih in srednjih (Handel, 1981: 242-243). Izjemno povečana ognjena moč (atomske projektili, natančni projektili velike ognjene moči) pa je povečala odgovornost poveljnikov pri vodenju in upravljanju AOS. Značilno je tudi, da vse navedene zahteve veljajo tudi za navadne vojake, tudi iz vojaške rezerve, ki čedalje bolj upravljajo z najsodobnejšo vojaško tehniko.

- Razdelitev AOS na dva tipa orožij, in sicer: enostavna večinoma enonamenska orožja, ki delujejo v enostavnem okolju in kompleksna večnamenska orožja, ki delujejo v kompleksnem okolju (Kotnik, 2002: 250). Razlika med temi orožji je tudi v ceni. Večnamenska orožja si danes lahko privoščijo le narazvitejše države, medtem ko so enostavnejša in starejša orožja dostopna tudi državam v razvoju.

Grafični prikaz 1: Kakovost moštva v razmerju do narave vojaških operacij in značilnosti oborožitvenih sistemov

Vir: Handel, 1981: 243

Za uporabo AOS v prvih dveh časovnih obdobjih je značilno, da je bila VR polno vključena v njihovo uporabo. Tako je v času Napoleonovih vojn postala artilerija osnova podpore delovanja enot na bojišču. Zaradi majhne ognjene moči in omejene premičnosti je bila številčnost predpogoj za uspešno vojskovanje. Artilerijske enote so bile sestavljene predvsem iz VR.

Povečanje števila artilerijskih enot je značilno tudi za obdobje pred in med 1. svetovno vojno. Z večino AOS so upravljali ravno rezervisti. V 2. svetovni vojni se je povečala dinamika vojskovanja. Ta pa na uporabo VR v teh enotah ni veliko vplivala. Povečana premičnost in povečana ognjena moč je vplivala predvsem na poveljevanje, ki je zahtevalo več koordinacije in strokovnega znanja.

Po 2. svetovni vojni so se pojavile nove vrste AOS z veliko večjo ognjeno močjo, kot jo je poznal svet do tedaj. V artilerijo so uvedli sisteme z atomsko oborožitvijo, vodene projekte in druge novosti. VR pa s temi sistemi praviloma ne upravlja. Prišlo je do diferenciacije med:

- klasičnimi AOS, s katerimi upravlja tudi VR,
- najnovejšimi AOS, za katere je potrebno dolgo usposabljanje in zahtevajo zelo veliko znanja iz vojaškega vodenja, za katera VR ni najbolj primerna.

3.2.3 AOS po koncu hladne vojne

Diferenciacija med klasičnimi AOS in najnovejšimi AOS, do katere je prišlo že pred koncem hladne vojne, je bila pomembna za vlogo VR v artileriji. VR tako izgublja vlogo enega najpomembnejših dejavnikov v upravljanju z AOS v tistih vojskah, katere razpolagajo z najnovejšo artilerijsko tehniko. V vojskah, ki s tako tehnologijo ne razpolagajo, pa ima VR v artileriji še vedno zelo pomembno vlogo.

3.3 OSNOVNE NALOGE VOJAŠKE REZERVE

Vojaška rezerva mora kot del vojaške organizacije izpolnjevati določene naloge, ki so naloge celotne vojaške organizacije. Huntington (1957: 2) je pri preučevanju pričakovanj in zahtev javnosti vojaške organizacije izpostavil razliko med funkcionalnim in socialnim imperativom. Jelušič (1992: 83-84) pojasnjuje, da funkcionalni imperativ izhaja iz nalog, za katere se pričakuje, da jih bo vojska izpolnila, posebej kadar gre za ogrožanje varnosti družbe. Socialni imperativ je sestavljen iz drugih, pogosto konfliktnih zahtev, ki se postavljajo vojskam kot rezultat ideologij, vrednot in kulturnih norm.

VR ima določene naloge v izpolnjevanju tako funkcionalnega kot tudi socialnega imperativa. Kot del vojsk je VR seveda dolžna izpolnjevati naloge kadar gre za vprašanje vojaške ogroženosti. Tako igra VR odvrčalno vlogo kot tudi vlogo bodisi v obrambnem ali napadalnem vojskovanju države ali koalicije držav. Pri tem pomembno vlogo igra mobilizacijska pripravljenost vojske, predvsem pa VR.

VR ima svojo vlogo tudi na področju izpolnjevanja socialnega imperativa. Tu gre predvsem za pomoč ob naravnih nesrečah ter za delovanje ob notranjem ogrožanju varnosti. VR naj bi dobila omenjeno vlogo predvsem ob nesrečah ali ujmah največjih razsežnosti, to je takrat kadar poklicni vojaki in naborniki zaradi velikih razsežnosti te vloge ne bi mogli izpolniti. VR pa ima pomembno vlogo tudi pri zagotavljanju legitimnosti celotne vojaške organizacije. Vloga VR je tudi v predstavljanju mostu med vojaško organizacijo in civilno družbo, ki ob prehodu na poklicne vojske v Evropi na začetku 21. stol. postaja še pomembnejša.

Grafični prikaz 2: Konceptualizacija vojaških in nevojaških funkcij oboroženih sil v okoljih vojne, konflikta in miru z vidika izpolnjevanja funkcionalnega in socialnega imperativa.

	VOJNA	KONFLIKT	MIR		
VOJAŠKE FUNKCIJE (primarno)	Vojne vojaške funkcije <u>Tradicionalne:</u> Izvajanje oboroženega boja <u>Sodobne:</u> Izvajanje oboroženega boja	Nevojne vojaške operacije (bojne)	Mirnodobne vojaške funkcije <u>Tradicionalne:</u> odvračanje <u>Sodobne:</u> Odvračanje, Nevojne vojaške operacije: notranja varnost (kriminal, neredi), zaščita in reševanje, gradnja civilne infrastrukture, varstvo okolja	HUNTINGTONOV FUNKCIONALNI IMPERATIV (nacionalna raven)	SODOBNI FUNKCION. IMPERATIV (nadnacionalna oziroma globalna in univerzalna raven)
NEVOJAŠKE FUNKCIJE (sekundarno)	Vojne nevojaške funkcije (vedno v ozadju, v preteklosti omejene deloma zgolj na zaledje)	Nevojne vojaške operacije (nebojne) nadzor volitev, humanitarna pomoč ...	Mirnodobne nevojaške funkcije <u>Tradicionalne:</u> Izobraževanje, socializacija, gradnja civilne infrastrukture	VMESNO (SIVO) PODROČJE HUNTINGTONOV SOCIALNI IMPERATIV (nacionalna raven)	SODOBNI SOCIALNI IMPERATIV (nednacionalna oziroma globalna in univerzalna raven)

Vir: Kotnik, 2002:184

Vojaška rezerva pa ima v vojaških organizacijah poleg univerzalnih vojaških tudi posebne naloge. Po Dawsonu (1989: 48) so naloge vojaške rezerve naslednje:

- podpora stalni vojski,
- zagotavljanje usposobljenih častnikov in vojakov za povečanje in krepitev stalne vojske,

- uporaba za notranjevarnostne potrebe,
- oblikovanje osnove za razširitev (s civilnim, vojaško še neusposobljenim prebivalstvom, če bi bila ta potrebna).

3.3.1. Naloge vojaške rezerve od uvedbe množične vojaške obveznosti do konca 2. svetovne vojne

Do uvedbe množičnih vojsk so do uvedbe manjših (večinoma najemniških) stalnih vojsk vojske popolnjevali na osnovi splošnega ljudskega sklica in sužnjelastniške milice. Do takrat lahko govorimo o vojaških organizacijah kot organizacijah, popolnjenih z vojaki in njihovimi poveljniki, ki so bili vojaki »za določen čas«, tako lahko rečemo da ima vojaška rezerva zelo dolgo zgodovino (Hugosson, 2003: 2). V najemniški vojski vojaška služba ni več temeljila na obveznosti, ampak je postala poklic (Kotnik, 1992: 37).

Primarna vloga vojaške rezerve je bila osnova za razširitev celotnih vojaških organizacij. V obeh svetovnih vojnah je bila zaradi izgub na vseh vojskujočih straneh opazna potreba po velikanskem številu vojakov. Vojskujoče se strani so vpoklicale večino možne vojaške rezerve, vključno s sekundarno, vojaško neusposobljeno rezervo. Žrtve med vpoklicanimi vojaki so bile v obeh svetovnih vojnah velikanske.

3.3.2. Naloge vojaške rezerve od konca 2. svetovne vojne do konca hladne vojne

Vojaška rezerva je v opravljal vse po Dawsonu (1989: 48) našete naloge. Bila je podpora stalni vojski, zagotavljala usposobljene častnike in vojake za povečanje in krepitev stalne vojske, se usposabljala za notranjevarnostne potrebe ter oblikovanje osnove za razširitev (s civilnim, vojaško še neusposobljenim prebivalstvom, če bi bila ta potrebna).

3.3.3 Naloge vojaške rezerve po koncu hladne vojne

V tem obdobju se jasno kažejo nekatere že v prejšnjem obdobju nakazane nove naloge, ki jih ima vojaška rezerva poleg že naštetih. Te naloge je vojaška rezerva dobila kot posledico prehoda vse več držav Evrope in Severne Amerike na povsem poklicne vojske:

- Vojaška rezerva ni več le dopolnilo stalni vojski, temveč postaja enakovredna stalni vojski. Primer takega enakovrednega delovanja je udeležba ameriških rezervistov v vojni v Iraku leta 1990, ko so v naj sodobnejših tankih Abrams M1A2 iz Yakime pri Washingtonu v boju na koti E-73 v slabih petnajstih minutah uničili petintrideset tankov T-72 in tri tanke T-55 iz elitne iraške oklepne divizije (Vilar v Kotnik, 2002: 227).
- Zaradi prehoda na poklicne vojske je vojaška rezerva (v večini tudi rezerva prehaja na popolnoma prostovoljno vključevanje v vojaško organizacijo) ostala edina zunanja vez med vojaško organizacijo in širšo družbo.
- Povečuje se vloga VR v nevojaških funkcijah v miru in v vojni.

VR ima v vseh preučevanih obdobjih vlogo dopolnila stalni vojski. To velja tako pri izpolnjevanju funkcionalnega kot tudi socialnega imperativa. Ob tem pa dobiva VR tudi nove naloge.

Pri izpolnjevanju funkcionalnega imperativa ne gre le za dopolnilo, temveč VR postaja v določenih primerih enakovredna stalni vojski. Tako v nekaterih vojskah prevzema ne le dopolnilo temveč vodilno vlogo predvsem na področju logistike. Tudi začetki sodelovanja rezervistov v mirovnih in drugih nevojnih vojaških operacijah kažejo na spremenjeno vlogo VR.

Pri izpolnjevanju socialnega imperativa VR postaja pomemben del vojsk in se v dejavnosti na področju socialnega imperativa (zaščita in reševanje, potrebe notranje varnosti) vključuje enakovredno. Pri zagotavljanju legitimnosti vojsk v državah, v katerih se vojske spreminjajo iz množičnih v poklicne, pa prevzema celo vodilno vlogo.

3.4 URJENJE IN USPOSABLJANJE VOJAŠKE REZERVE

3.4.1 urjenje in usposabljanje vojaške rezerve do konca 2. svetovne vojne

Ko govorimo o vojaški rezervi in njenem usposabljanju ter urjenju pred uvedbo množičnih vojsk po Napoleonovem zgledu, je potrebno omeniti načine popolnjevanja do takratnega časa. Načini urjenja in usposabljanja so bili precej odvisni prav od načina popolnjevanja, takratne razvitosti družb in zgodovinskih dejavnikov.

V procesu razpadanja prvotne skupnosti in oblikovanja prvih držav se je začel prehod od spontane oborožene organizacije celega naroda (splošni ljudski klic), prek sužnjelastniške milice in najemništva k organizaciji manjših stalnih vojsk. V začetnem obdobju oblikovanja sužnjelastniške družbene ureditve in prvih držav so oborožene formacije popolnjevali iz vrst svobodnih državljanov, saj vanje niso vključevali sužnjev. V tem času pravzaprav ni bilo posebnega usposabljanja. Celo orožje so si morali državljanji zagotavljati sami (Kotnik, 1992: 37). Ravno zaradi tega so v Rimu namesto dotedanje sužnjelastniške milice uvedli nov način popolnjevanja – najemništvo. Še vedno pa je obstajal tudi po splošni ljudski sklic ob zelo velikih nevarnostih. Tudi takrat teh vojakov niso posebej usposabljali.

Tudi v srednjem veku so germanska, romanska in slovanska ljudstva svoje vojske popolnjevala z vojaki na osnovi splošnega ljudskega sklica in lahko govorimo o stari obliki vojaške rezerve. Tudi takrat ni obstajalo posebno usposabljanje in urjenje.

Z razvojem fevdalizma se je osnova za popolnjevanje čedalje bolj zoževala, kar je pripeljalo do pojavnosti fevdalnega (vazalnega sklica), kar pa ni pomenilo ukinitve splošnega ljudskega sklica, marveč njuno vzporedno soobstojanje, s tem da je bil fevdalni sklic prevladujoč, splošnega pa so, tako kot v obdobju sužnjelastništva, uporabljali samo v primeru skrajne nevarnosti. Fevdalni sklic ni omogočal popolnjevanja velikih vojsk, saj so najštevilčnejše štejele le nekaj tisoč oklepnikov, ki jih je spremljala praviloma povsem neorganizirana pehota (Kotnik, 1992: 38). Seveda tudi v tem primeru ne moremo govoriti o posebnem usposabljanju nepoklicnih vojakov. Ti so bili v večini prepuščeni lastnemu znanju in iznajdljivosti. Zato so vladarji začeli popolnjevanje z najemniki.

Do velikega preobrata pride v Napoleonovem času s pojavom množičnih vojsk. Da je do tega načina popolnjevanja in posledično tudi drugačnega načina dela z vojaki prišlo, so bili potrebni določeni predpogoji, ki so določevali tudi načine urjenja in usposabljanja nabornikov ter iz njih nastale rezerve, ki je morala biti prvič v zgodovini usposobljena za vojskovanje ob vpoklicu. Field in Joenniemi (Kotnik, 1992: 39) navajata naslednje predpogoje:

- družbeno-politična nasprotja, ki so sprožila ameriško in francosko revolucijo,
- pojav oblik sodobnega nacionalizma, značilnega za Napoleonove vojne,
- ideologija buržoaznih revolucij in entuziazem ljudskih množic,
- družbeni razvoj,
- varnostne potrebe revolucionarne Francije,
- razvoj uporabljane vojaške tehnike (z razvojem topništva in pušk je bila povečana ognjena moč),
- spremembe v pridelavi hrane in povečanje kmetijske proizvodnje, kar je končalo obdobje, ko je znaten del prebivalstva Evrope živel v lakoti, ter nastanek prehranske predelovalne industrije so bili dejavniki, ki so v 19. stoletju zagotavljali zadostne količine hrane za oskrbovanje množičnih armad,
- izum je pozneje omogočal za takratne razmere zelo hitro mobilizacijo množičnih armad ter
- izum parne železnice, ki je omogočal uspešen in hiter prevoz množičnih armad.

Uspešnost takratnih množičnih vojsk, ki so se izkazale neprimerno boljše kot poklicne oborožene sile, je temeljila na kvantiteti človeškega dejavnika, kar drugače pomeni vpoklic zelo velikega števila vojaške rezerve. Uspešnost je bila možna zaradi razmeroma nizke stopnje razvitosti bojnih sredstev in tehnike ter izenačenosti nasprotnih strani

(Kotnik, 1992: 40). Vpoklicana vojaška rezerva ni potrebovala dolgega in zahtevnega urjenja pred vojskovanjem ravno zaradi nizke razvitosti bojne tehnike.

V začetku 20. stoletja sta samo Velika Britanija in ZDA ohranili poklicne vojske. Vse druge evropske države so prešle na obvezniške vojske (Vojna enciklopedija, 1974: 352). Prva svetovna vojna je pomenila prvo splošno uporabo naborniških vojsk z ekstenzivno rezervo. Na naborniški način popolnjevanja sta prešli tudi Velika Britanija in ZDA. Na tako veliko število vpoklicanih rezervistov so vplivale naslednje okoliščine:

- velike izgube moštva, živine in materialnih sredstev vojskujočih se armad,
- oblikovanje novih enot, ki niso bile predvidena s predvojnimi mobilizacijskimi načrti, s katerimi naj bi dosegli številčno premoč nad sovražnikom,
- oblikovanje novih zvrsti (letalstvo) in rodov (tankovske enote, enote za uporabo bojnih strupov),
- oblikovanje novih vojaško-evidenčnih dejavnosti v rodovih (Kotnik, 1992: 42).

Zaradi naštetih okoliščin so vojske potrebovale čedalje bolj specializirano moštvo, kar je poleg častnikov in podčastnikov zahtevalo tudi usposobljeno vojaško rezervo, ki je po vpoklicu upravljala s čedalje bolj zahtevno vojaško tehniko. Zaradi povečanih potreb in zaradi sistema, ki v miru ni predvideval dovolj kakovostnega usposabljanja vojaške rezerve, so vojske popolnjevali z rezervisti, ki v miru niso opravili nobene od oblik vojaškega usposabljanja.

Med obema vojnama je potekalo usposabljanje vojaške rezerve podobno kot pred 1. svetovno vojno, nastale pa so tudi nekatere razlike:

- Zaradi razvoja vojaške tehnike (letala, podmornice, nova artilerijska orožja, tanki) so države v večjem obsegu zaposlovale poklicne kadre, vojaška rezerva pa se je usposabljala na enostavnih in nezahtevnih sistemih.

- Državam članicam centralnih sil, ki so bile v 1. svetovni vojni premagane – Nemčija, Avstrija, Madžarska in Bolgarija - so na mirovnih konferencah vsilili prehod na poklicne oborožene sile, ki so smele imeti razmeroma majhne oborožene sile, popolnjene s poklicnimi vojaki, ki so morali ostati v službi v oboroženih silah najmanj 12 let. S tem naj bi jim preprečili oblikovanje množičnih vojsk z veliko in dobro usposobljeno vojaško rezervo. Da bi se izognile omejitvenim določilom, so te države urile in usposabljele moško prebivalstvo v različnih političnih, nacionalističnih, športnih in mladinskih organizacijah. Tako so primerno usposobile in izurile veliko vojaško rezervo.

Značilnost 2. svetovne vojne je bila permanentna in podaljšana mobilizacija. Usposabljanje mobiliziranih vojakov je bilo v večini držav načrtovano za nekaj mesecev. V ZDA naj ne bi bilo krajše od 9 ali kvečjemu 6 mesecev. Zaradi povečanih potreb, ki so bile posledica velikih človeških izgub, pa to ni bilo mogoče. Tako je usposabljanje in urjenje v ZDA včasih trajalo le 15 tednov, v Nemčiji pa so obveznike v dopolnilnih enotah urili le 8 tednov.

Pred začetkom 2. svetovne vojne so evropske države usposabljele in urile VR na izkušnjah iz 1. svetovne vojne. Rezervisti so se za svoje dolžnosti usposobili med služenjem vojaškega roka. Znanje pa naj bi obnavljali na vojaških vajah. To seveda za premaganke iz 1. svetovne vojne ni veljalo, ker so jim na mirovnih konferencah vsilili prehod na majhne poklicne vojske. Vseeno pa so se vse države pripravljale na morebitno vojno, vključno z usposabljanjem VR.

Med samo vojno pa VR ni bilo mogoče usposablјati na ta način, saj so zaradi izgub potrebovali velikansko število novih vojakov. Za njihovo usposabljanje pa ni bilo na razpolago dovolj časa. Tako so usposabljanje in urjenje skrajšali na najkrajši možni čas in VR je prihajala na bojišča praktično nepripravljena.

3.4.2 Urjenje in usposabljanje vojaške rezerve med koncem 2. svetovne vojne in koncem hladne vojne

V obdobju do 1950 so v vseh državah občutno zmanjšali število vojakov. Vzrok za zmanjšanje je bil v razvoju vojaške tehnike, ki je ob znatnem zmanjšanju vojsk vseeno zagotavljala celo nekajkrat večjo ognjeno moč kot prej (Kotnik, 1992: 43).

Vojske, predvsem blokovske, so velik del svojih enot popolnjevale na osnovi vojne formacije. Povečanje števila, vrst in zapletenost nove tehnike so povečali tudi potrebe po različnih specialistih v vojskah. Posledično se je povečal tudi potreben čas za urjenje in usposabljanje specialistov, ki so upravljali s čedalje bolj zapleteno vojaško tehniko. Temu je bil prilagojen tudi sistem usposabljanja in urjenja. Vse bolj so težili k temu, da se vojaški obvezniki v času služenja vojaškega roka usposobijo za opravljanje večjega števila dolžnosti v svojih osnovnih enotah (skupinah, oddelkih, posadkah), kar naj bi ublažilo težave pri popolnjevanju vojsk v vojni in omogočalo zamenjave v primeru večjih izgub (Kotnik, 1992: 44). Vojaška rezerva je tako nastala iz vojakov, ki so odslužili vojaški rok in so bili usposobljeni za specialistične dolžnosti. Tak način enkratnega usposabljanja na služenju vojaškega roka (čeprav je v nekaterih evropskih državah trajal tudi par let) pa ni zadovoljil sodobnih zahtev po visoki bojni pripravljenosti. Usposobljenost vojaške rezerve je strmo padala s časovno oddaljenostjo od časa služenja vojaškega roka. Sistemi za usposabljanje vojaške rezerve so bili nezadostni, saj je bilo predvidenega premalo časa za vzdrževanje zadostne usposobljenosti tako številčne vojaške rezerve. Nekajdnevno usposabljanje na eno ali celo dve leti je bilo bistveno premalo za upravljanje s čedalje zahtevnejšo vojaško tehniko.

Spremenjeni družbeni, ekonomski in vojaško-tehnični dejavniki pa so vplivali na to, da so nekatere države znova uvedle poklicne vojske. Med članicami pakta NATO so tako na poklicne vojske prešle najprej Velika Britanija, nato pa še Kanada, ZDA in Avstralija. Z uvedbo poklicnih vojsk se je spremenil tudi način usposabljanja in urjenja. Velike spremembe načina usposabljanja so doletele prav vojaško rezervo. Ta je postala prostovoljna, čas usposabljanja v primerjavi z usposabljanjem rezerve naborniških vojsk pa se je znatno povečal.

3.4.3 Urjenje in usposabljanje vojaške rezerve po koncu hladne vojne

Vojske so se po koncu hladne vojne oblikovale odvisno od ekonomskih, sociokulturnih, demografskih ter tehnološko-tehničnih dejavnikov. Vojske so se bile prisiljene prilagajati spremenjenim varnostnim tveganjem in grožnjam v sodobnem svetu. Način organiziranja in urjenja ter usposabljanja vojaške rezerve je odvisen od modela popolnjevanja le-te.

Po koncu hladne vojne so v Evropi in Severni Ameriki prevladovali trije modeli vojsk glede načina popolnjevanja rezerve:

- tiste, ki imajo pretežno obvezniške oborožene sile. Usposabljanje je temeljilo na vojaškem roku, v katerem naj bi se bodoči rezervisti usposobili in izurili na svoje specialistične dolžnosti. Usposabljanja rezervistov po odsluženem vojaškem roku so bila redka;
- tiste, imajo kombinirani ali mešani sistem z več kot 50 % poklicnih vojakov. Vojaška rezerva je bila namenjena popolnjevanju na manj zahtevne dolžnosti, ustrezno temu pa je bilo tudi usposabljanje, kateremu ni bilo danega veliko poudarka;
- tiste, ki imajo predvsem poklicne oborožene sile. V teh državah je vojaška rezerva prostovoljna, usposabljanje praviloma poteka več časa, vojaška rezerva je zato dosti boljše usposobljena.

3.5 SESTAVA ENOT, V KATERIH SO PRISOTNI REZERVISTI ALI NJIHOVE ENOTE

Oborožene sile držav so praviloma sestavljene iz dela stalne in dela rezervne sestave (vojaške rezerve). Strukturno razmerje med stalno in rezervno sestavo mora biti določeno v prvi vrsti na podlagi ciljev nacionalnovarnostne strategije oziroma vojaških potreb. (Kotnik, 2002: 237).

Začetki oblikovanja prvih držav so povzročili prehod od spontane oborožene organizacije celega naroda (splošni ljudski sklic) prek sužnjelastniške millice in najemništva k organizaciji manjših stalnih vojsk. Razvoj fevdalizma je pripeljal do pojava vazalnega sklica, s tem pa ni bil ukinjen splošni ljudski sklic, temveč sta obstajala skupaj. Tako v srednjem veku lahko govorimo o vojskah, sestavljenih skoraj v celoti iz vojaške rezerve. Edini pravi profesionalni vojaki srednjega veka so bili turški janičarji (Vojna enciklopedija, 1974: 352).

V obdobju od srednjega veka do francoske revolucije so prevladovale stalne vojske, v katerih so se vojaki najemniki počasi preoblikovali v plačane vojake z dolgoletno službo. Pomembno pa je, da so tudi te države ohranile inštitut splošnega sklica za primer vojne. Države so se ob večjih nacionalnovarnostnih grožnjah še vedno v veliki meri zanašale na vojaško rezervo. Zaradi še vedno primitivnega načina pridelave hrane in nizke razvitosti vojaške tehnike so imele veliko težav pri naboru, opremljanju in vzdrževanju vojaške rezerve, tako da še ne moremo govoriti o VR v današnjem pomenu.

Strukturno razmerje med VR in stalno sestavo v vseh preučevanih časovnih obdobjih določajo naslednji dejavniki:

- narava in obseg virov vojaškega ogrožanja,
- prilagoditev strukture vojaške organizacije pričakovanim nalogam,
- možnost pravočasne priprave dovolj prebivalstva za opravljanje vojaške službe,
- opremljenost in primerljivost opremljenosti z vojaško tehniko,
- pretekle vojaške izkušnje z uporabo VR.

3.5.1 Sestava enot od pojava množičnih vojsk do konca 2. svetovne vojne

Pojav množičnih vojsk je pomenil velike spremembe v sestavi enot, saj so obvezniške vojske postale »šola za urjenje državljanov za vojno«. Tako so začeli oblikovati tudi

rezervne sile vojsk za popolnjevanje enot in ustanov, ki bi jih v primeru potrebe oblikovali na osnovi mobilizacijskih razglasov. S tem postaneta izjemno pomembna mobilizacijski sistem in mobilizacija (Vojna enciklopedija, 1974: 174).

Vzporedno so se oblikovala jedra stalne vojske, predvsem profesionalnega častniškega in podčastniškega kadra, ki so poveljevala mobiliziranim enotam. Na tak način si je velika večina držav zagotovila velike vojske, ki so se bile sposobne ob morebitni grožnji mobilizirati v določenem času. V prvi polovici 20. stoletja so bile zahodne industrializirane države prepričane, da imajo ob izbruhu vojne dovolj časa za vzpostavljanje, urjenje in usposabljanje ter strateški razvoj OS (IMDE, 1993: 2948-2949). V teh vojskah je vojaška rezerva številčno močno presegala stalno sestavo in je tvorila večino odvrčalne vojaške sile.

3.5.2 Sestava enot od konca 2. svetovne vojne do konca hladne vojne

Po koncu druge svetovne vojne so v Evropi in Severni Ameriki prevladovali vojske s množično VR. V drugi polovici 20. stol. je zaradi zmanjšanja napetosti med vojaškima blokoma in posledično manjšo verjetnostjo vojaškega ogrožanja prišlo do zmanjšanja skupnega števila vojakov. Zmanjševati se je začel obseg VR in stalne sestave.

3.5.3 Sestava enot po koncu hladne vojne

Po koncu hladne vojne sta v Severni Ameriki in Evropi prevladovala dva tipa vojsk: množične vojske z večinskim ali primerljivim deležem nabornikov in poklicne vojske s prostovoljno rezervo. Nekaj držav pa je bilo na začetku 21. stol. na prehodu iz prvega v drugi tip vojske.

Poklicne vojske so tako kot naborniške popolnjene deloma iz stalne sestave, deloma pa iz vojaške rezerve, vendar je številčno razmerje med njima drugačno. Rezerva poklicnih vojsk je razmeroma majhna, saj le redko presega število poklicnih vojakov. Prehod na poklicne vojske z maloštevilno rezervo je posledica zmanjšane zaznave vojaške ogroženosti, prilagoditve strukture vojsk na pričakovane naloge ter razpoložljivih

sredstev za vojsko. Zaradi navedenih razlogov pa se nekatere države za prehod niso odločile in so zadržale množične vojske.

3.6 POVELJEVANJE REZERVNIM ENOTAM ALI PROFESIONALNOST POVELJUJOČEGA REZERVNEGA KADRA

Ko govorimo o vojaški profesiji ali vojaški profesionalnosti, mislimo predvsem častniški zbor (Jelušič, 1992:140). Tej skupini pripadajo tudi rezervni častniki. Pri sodelovanju v enoti, ki je bila sestavljena iz vojakov rezervistov in mešane častniške sestave sem opazil, da po nekajdnevnom uvajanju vojaki do rezervnih častnikov postavljajo enake zahteve in gojijo enaka pričakovanja kot do poklicnih.

Rezervni častniki pa imajo zaradi svoje le začasne vloge častnika pri opravljanju častniških nalog določene težave. Te izhajajo že iz častniškega poklica kot profesije. To lahko ponazorimo z osnovnimi značilnostmi profesij:

- Visoko teoretično znanje, ki nastane v dolgotrajnem procesu izobraževanja (ki je sprva splošno in nato specializirano) in je dokazano pred skupino pripadnikov profesije ter potrjeno s pričevali, poleg tega pa še praktična izvedenost. Rezervni častniki nimajo na razpolago dovolj časa za dolgotrajno izobraževanje. Znanje pridobivajo na šolanjih in usposabljanjih, ki so praviloma veliko krajša kakor usposabljanja poklicnih častnikov
- Monopol nad jasno začrtanim znanjem ter profesionalna avtoriteta. Rezervni častniki prihajajo v vojaške enote z zelo raznolikim znanjem, ki so ga pridobili v nevojaških izobraževalnih sistemih. Prekratek čas za vojaško izobraževanje tudi onemogoča dovolj visoko standardizacijo vojaških znanj.
- Avtonomija (samonadzor nad selekcijo, rekrutacijo in kakovostjo dela članov profesije). Pri rezervnih častnikih je otežen predvsem nadzor nad kakovostjo dela, saj so vojaške vaje, na katerih rezervni častniki dokazujejo svoje znanje, dolge le nekaj dni. Ponavadi gre pri vojaških vajah tudi za dokaj nizko dinamiko dogajanj in je ocenjevanje dela v stresnih situacijah skoraj nemogoče.

- Profesionalna etika. Ta je pri rezervnih častnikih pridobljena v različnih okoljih, predvsem v procesu izobraževanja in med opravljanjem osnovnega poklica.
- Zunanje prepoznavanje članov profesije (ceremoniali in rituali, posebni simboli vključujoč uniformo, kajti vse najbolj znane profesije imajo svoje ugodnosti). Rezervni častniki tudi nimajo večine ugodnosti, ki sicer pripada poklicnim častnikom.
- Organiziranost v posebne skupnosti (profesionalna združenja). V večini držav imajo rezervni častniki svoja združenja.
- Stalna zaposlitev za celo življenjsko obdobje ter majhna uporabnost znanj zunaj profesionalnega področja. Ta značilnost za rezervne častnike vsekakor ne more veljati, saj jim častniško delo ne predstavlja osnovne zaposlitve.
- Vsaj deloma altruistično delo. Rezervni častniki za čas dela v vojaški organizaciji dobijo plačilo. Ker pa rezervni častniki to postanejo praviloma prostovoljno, gre tudi pri njih za veliko mero altruizma.
- Visok ugled v družbi (ker profesije praviloma delujejo na družbeno pomembnih področjih) (Jelušič, 1992: 139-146).

Rezervni častniki vsekakor ne morejo izpolnjevati vseh zahtev, ki jih postavlja profesija. Zato pri rezervnih častnikih ne moremo v celoti govoriti o profesionalnosti. Naslednja težava, s katero se soočajo rezervni častniki, pa je povezana s hitrimi spremembami v načinu poveljevanja. Način vojaškega poveljevanja se sčasoma spreminja. Bolj kompleksne in strukturirane so vojske, več znanja je potrebnega za poveljevanje. Znanja, potrebna za vojaško poveljevanje, pa lahko razdelimo na tri sklope:

- tehnična znanja in veščine, ki vsebujejo poznavanje oborožitvenih sistemov, njihove taktične in tehnične lastnosti ter poznavanje dela in rokovanja s temi sistemi,
- organizacijska znanja, vključujoč znanje iz vodenja in poveljevanja,

- družboslovna znanja, vključujoč psihološka, motivacijska, jezikovna in sociološka znanja.

Vojaško poveljevanje ima kot profesija torej vse značilnosti vseh profesij. Ker pa so vojske specifični sistemi, imajo tudi svoje posebnosti, ki jih morajo upoštevati poveljniki pri poveljevanju. Te posebnosti pa so:

- deluje v najbolj neugodnih razmerah (oborožen boj, velika negotovost),
- težko je ugotoviti učinkovitost delovanja,
- stopnja uresničitve ciljev vojsk se v boju približuje ničli,
- deluje z dvojnimi namenoma: odvracanje potencialnega nasprotnika in uspešno izvajanje oboroženega boja,
- odvisna je od človeka (sposobnosti in lastnosti),
- lastni sta ji dve obliki organiziranosti (mirnodobna in vojna),
- izkušnje in spoznanja iz preteklosti imajo za prihodnost relativni pomen.

Obdobje od pojava množičnih vojsk do konca 2. svetovne vojne

V prvem delu obdobja do 1. svetovne vojne so vojaški rezervi poveljevali častniki in podčastniki iz stalne sestave. Ti so bili kot poklicni vojaki šolani in jim je bilo častniško delo profesija. Njihova profesionalnost ni vprašljiva. Zaradi strokovnih in organizacijskih znanj vzbuja zaupanje vojakov, katerim poveljujejo.

V drugem delu obdobja od 1. svetovne vojne do konca 2. svetovne vojne se pojavijo rezervni častniki. Ti prevzamejo poveljevanje v rezervnih enotah ali v sestavljenih enotah iz poklicnih vojakov in vojaške rezerve. Rezervnim častnikom poveljevanje ne pomeni profesije, saj pri njih ne gre za stalno zaposlitev, tudi ne moremo govoriti o majhni

uporabnosti zunaj profesionalnega okolja. Znanja rezervnih častnikov praviloma tudi niso pridobljena z dolgotrajnim izobraževalnim procesom. Po drugi strani pa zahteve do rezervnih častnikov v vojni niso nič manjše od zahtev do poklicnih častnikov.

Na način poveljevanja je seveda vplival tudi razvoj vojaške tehnike, posledično pa tudi taktika in strategija vojskovanja. Poveljevanje enotam pred pojavom sodobnih oborožitvenih sistemov, kakršne poznamo danes se je precej razlikovalo od poveljevanja danes.

Obdobje od konca 2. svetovne vojne do konca hladne vojne

Pojavile so se tudi nekatere povsem nove naloge, ki jih častnik v preteklosti ni poznal. Tu mislim predvsem na mirovne operacije, ki od častnika zahtevajo znanja in veščine, ki jih v preteklosti ni potreboval. Te novosti predstavljajo težave tudi za poklicne častnike, saj zahteva učenje in usposabljanje za tovrstne naloge veliko časa. Znanja, potrebna za uspešno izvajanje operacij ohranjanja miru, niso enaka znanjem, ki so potrebna za uspešno izvajanje klasičnih vojaških nalog. Vojaki v okviru operacij ohranjanja miru načeloma uporabljajo oboroženo silo kot zares skrajno sredstvo, toda še takrat mora biti njena uporaba strogo selektivna in omejena (Kotnik, 2002: 203). Delo v operacijah ohranjanja miru pa dodatno otežuje tudi delo v večnacionalnih enotah, za katero so poleg obvladanja tujih jezikov pomembne tudi pogajalske in diplomatske spretnosti. Za rezervnega častnika, ki nima na razpolago toliko časa kot poklicni častnik, pa je delo v operacijah ohranjanja miru še težavnejše.

Druga velika težava za rezervne častnike je hiter razvoj vojaške tehnike, saj usposabljanje za delo z izboljšanimi in novimi sistemi zahteva veliko časa, tega pa rezervni častniki nimajo na razpolago. Tudi sodobno bojišče se od bojišč med prvo in drugo svetovno vojno zelo razlikuje. Za sodobno bojišče so značilni:

- funkcionalna negotovost. V razmerah pogostega in intenzivnega spreminjanja taktične situacije je izredno pomembna prilagodljivost posameznika, predvsem častnikov. Pri tem imajo rezervni častniki na razpolago omejen čas za usposabljanje in urjenje za delo v takih razmerah,

- povečana moč, natančnost in ubojnost konvencionalne oborožitve. S porastom uporabe tehnološko sofisticiranih oborožitvenih sistemov smo se približali tudi meji, do katere je človek sposoben nadzirati takšno uničujočo silo. Lahko bi rekli, da je točka optimalnega ujemanja sposobnosti vojaškega kadra in vojaške tehnike že prekoračena in da se razkorak med zmožnostmi vojaške tehnike in človeškimi sposobnostmi nadzora njenega delovanja vztrajno povečuje (Kotnik, 2002: 256). Za rezervne častnike predstavlja ta razkorak skoraj nepremostljivo oviro za kvalitetno vodenje vojskovanja,
- uporaba selektivno ubojnega, manj ubojnega in neubojnega orožja.

Rezervni častniki po koncu hladne vojne

Zmanjšana ogroženost pred vojnam velikih razsežnosti in pojav novih vrst groženj so pred vojske postavile nove zahteve. V prihodnosti naj bi bile OS že nasploh usposobljene za delovanje ob kar se le da minimalni uporabi sile, ob tem pa častniki nikakor ne bi smeli pozabiti na klasično vojaško bojevanje.

Delovanje ob minimalni uporabi sile velja predvsem za operacije ohranjanja miru. V okolju, kjer je težko razlikovati prijatelja od sovražnika, daje uporaba neubojnega orožja poveljniku večjo prilagodljivost pri upravljanju z oboroženo silo. Pomembno je poudariti, da ima lahko nestrokovna uporaba neubojnega orožja resne posledice tako za nasprotnika kot za uporabnika (Kotnik, 2002: 256-257). Zaradi tega se še poveča pomen zadostne izurjenosti tistega, ki s tako silo upravlja. To predstavlja za rezervnega častnika dodatno oviro pri poveljevanju enotam v operacijah, v katerih se predvideva uporaba takega orožja. Po drugi strani pa poveljniki, med njimi tudi rezervni častniki, ne smejo pozabiti na klasično vojaško poveljevanje. Rezervni častniki imajo za obnavljanje teh veščin na razpolago omejen čas, kar bi v primeru potrebe zanje predstavljalo dodatno težavo.

4 VOJAŠKA REZERVA V SLOVENIJI NEKOČ IN DANES

Slovenci so bili od poselitve do danes aktivni udeleženci vseh družbenih dogajanj, med njimi tudi številnih vojn, ki so zaznamovale zgodovino. Vsekakor pa lahko o Slovencih in njihovi vlogi v vojaški rezervi lahko začnemo govoriti takrat, ko je ta pojav v današnjem pomenu besede tudi nastal.

4.1 Vojaška rezerva in Slovenci od uvedbe splošne vojaške obveznosti do konca 2. svetovne vojne

Slovenci so bili v času francoske revolucije, katere značilnost je med drugim uvedba splošne vojaške obveznosti, tudi udeleženci velikih sprememb v organizaciji vojske. S padcem kraljestva je bilo konec kraljeve vojske, ki je bila enaka, kot so bile vse tedanje evropske vojske. Slovenci so se takrat borili kot avstrijski vojaki proti Napoleonu, na drugi strani pa kot Napoleonovi vojaki proti Napoleonovim sovražnikom. Nova organizacija in način vpoklica vojakov je zadela tudi Slovence.

Po padcu Napoleona je prišlo do korenitih sprememb v avstrijski armadi. Dežele so dobile nove polke. Tako sta na takratnem Kranjskem in Štajerskem nastala polka, ki sta se popolnjevala pretežno z domačini po naborniškem sistemu. Takratna država je seveda računala tudi na vpoklic rezerve, ki je bila namenjena za popolnitev enot in nadomeščanje človeških izgub v morebitni vojni večjih razsežnosti. Iz tistega časa je zanimiv tudi pojav narodne garde, ki se je oblikovala leta 1848, ko je avstrijska vlada dovolila ustanovitev posebnih oboroženih oddelkov. Takratna narodna garda pa na poznejši razvoj VR ni imela velikega pomena.

V drugi polovici 19. stol. in začetku 20. stol. se je Avstrija po vojaškem porazu s Prusijo preimenovala v Avstro-Ogrsko. Reformirala se je tudi vojska, ki je ostala podobna vse do 1. svetovne vojne. Vojaški rok je do leta 1912 potekal tri leta, od takrat pa dve leti. Po odsluženem vojaškem roku so vojaki tvorili množično rezervo, ki pa se ni posebej urila.

V 1. svetovni vojni je večina Slovencev sodelovala avstro-ogrski vojski. Tisti del Slovencev, ki je prišel po vojni pod Italijo, je moral služiti v italijanski vojski. Po odsluženju so postali del VR takratne italijanske vojske.

Od konca 1. svetovne vojne do začetka 2. svetovne vojne je večina Slovencev živela v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev, v kateri so služili vojsko in bili tudi del VR takratne vojske. Celotna vojska, še posebej pa VR, je bila zelo slabo opremljena in oborožena. VR pa sploh niso usposabljali.

V 2. svetovni vojni se je večina Slovencev borila v partizanskih enotah. Te so bile sprva sestavljene iz prostovoljcev, pozneje pa so na začeli izvajati tudi mobilizacijo in uporabili vso razpoložljivo rezervo. Manjši del Slovencev pa se je boril na strani četnikov in domobrancev. Večina, razen častnikov, so bili rezervisti.

4. 2 Vojaška rezerva in Slovenci od konca 2. svetovne vojne do konca hladne vojne

Slovenci so bili po 2. svetovni vojni v vojaški rezervi Jugoslovanske ljudske armade. V rezervi so bili postavljeni po končanem vojaškem roku. Vojska je spadala med tipične množične vojske z veliko VR. Ta je igrala predvsem vlogo dopolnila stalnemu delu vojske. Posebnost VR je bila njena razdelitev na dva dela: rezervo stalni vojski in teritorialno obrambo. Razdelitev je nastala na podlagi koncepta splošne ljudske obrambe in vojaške doktrine. Teritorialna obramba je igrala vlogo prostorske komponente. Slovenci so bili tako v sestavi ene kot tudi druge komponente VR. VR je temeljila na številčnosti. Usposabljanja so bila redka, oprema in oborožitev sta bili zastareli. Do organizacije teritorialne obrambe v Sloveniji je prišlo po letu 1968, ko so vojske Varšavskega sporazuma zasedle Češkoslovaško. Ustanovitev pa je bil tudi poskus vsaj delne povrnitve samostojnosti vojaške organiziranosti Slovenije. Teritorialna obramba (TO) se je popolnjevala po teritorialnem ter proizvodnem principu.

Nekaj časa so enotam TO poveljevali Slovenci, predvsem iz VR. Pozneje si je vojska poskušala popolnoma podrediti TO. Začela je uveljavljati stališče, po katerem naj bi najpomembnejše dolžnosti opravljali aktivni oficirji. Urjenja in usposabljanja so bila redka in slabo organizirana. Po pričevanju nekaterih teritorialcev, ki so bili na vojaških vajah, je bilo opaziti zelo slabo motiviranost. Spremljala so jo pijančevanja in pobegi z vaje. Enote so bile zato slabo usposobljene. Ob tem pa rezervni vojaki niso priznavali avtoritete tujim oficirjem.

TO Slovenije se je ob razpadu Jugoslavije spremenila v Slovensko vojsko. V VR so bili vojaki, ki so služili vojsko v jugoslovanski vojski. Slovenija je prve nabornike vpoklicala leta 1991. Ti so se pozneje vključili v sestavo VR. TO je bila v Jugoslaviji torej komponenta vojske, ki je imela vlogo dopolnilne komponente na množični osnovi ter vlogo pokrivanja prostora.

4. 3. Vojaška rezerva in Slovenci od konca hladne vojne do danes

Slovenska vojska je bila do leta 2003 množična vojska z s štirikrat obsežnejšo VR od stalnega dela vojske. VR je imela podobno vlogo kot TO v prejšnji vojski kot dopolnilna komponenta vojske na množični osnovi za pokrivanje prostora. Dokaz za to je podobnost s prejšnjo TO v naslednjih elementih:

- teritorialnem načinu organiziranja in popolnjevanja,
- teritorialno vezanih poveljstvih,
- povezavah s terenom in v skrbi za prisotnost in povezave na terenu,
- redkih usposabljanjih

Podobnost z nekdanjo TO pa je prinesla tudi podobne pomanjkljivosti:

- struktura VR je bila glede na trenutno ogroženost in razpoložljive vire prevelika,
- bila je oborožena in opremljena z zastarelo opremo in orožjem,
- urjenja in usposabljanja so bila zaradi kadrovskih in finančnih težav redka, temu primerna je bila tudi slaba usposobljenost, kar je veljalo tako za vojake kot za podčastnike in častnike iz VR,
- motivacija za urjenje in usposabljanje je bila dobra le par let po osamosvojitveni vojni leta 1991.

Rezervni vojaki pa teh slabosti takoj po vojni še niso opazili. V pogovoru z njimi in opazovanju pri urjenju na vojaških vajah sem takrat ugotovil naslednje:

- še zaznavajo možno vojaško ogrožanje. Ta zaznava je bila povezana z nedavno minulo vojno v Sloveniji, predvsem pa z vojnami, ki so se v tistem času potekale na Hrvaškem in v Bosni in Hercegovini,
- ne dvomijo o smiselnosti vojaških vaj za VR,
- sprejemajo vlogo posrednika med vojaško organizacijo in civilno družbo. Čeprav je bil tedaj v veljavi še naborniški sistem in so del posredniške vloge prevzemali naborniki, so rezervisti pri tej vlogi igrali pomembno vlogo v delovnih okoljih, te vloge so se tudi zavedali.

Na vojaških vajah vojaške rezerve leta 2000 pa so vojaki rezervisti usposabljanje dojemali povsem drugače. V pogovoru z njimi in opazovanju sem ugotovil naslednje:

- rezervisti niso zaznavali možnosti skorajšnjega vojaškega ogrožanja nacionalne varnosti,
- usposabljanje so videli kot početje brez očitnega smisla in le kot trošenje v naprej določenega denarja in časa,
- strukturo VR so imeli za zastarelo in neučinkovito,
- še vedno so sprejemali vlogo posrednika med civilno družbo in vojaško organizacijo.

Slovenska vojska (SV) je leta 2003 prenehala z izvajanjem služenja vojaškega roka. Predvideno je tudi zmanjšanje strukture SV s 47000 na približno 18000 pripadnikov. Največji obseg zmanjšanja gre na račun VR. Do leta 2010 pa je predvideno prenehanje izvajanja služenja v VR (Alojz Štajner, 2002).

Do leta 2010 bo VR v SV delovala kot obvezna rezerva in prostovoljna rezerva. Po letu 2010 so za prostovoljno rezervo predvidene tudi nove naloge in s tem drugačna vloga od obvezne rezerve. VR naj bi se do takrat tudi opremila s sodobno vojaško opremo in oborožitvijo.

Predvideva se, da bo poleg podpore stalni vojski, zagotavljanja usposobljenih častnikov in vojakov, uporabe za zaščito in reševanje sprejela nekatere nove naloge: postala naj bi enakovredna stalni vojski vsaj v nekaterih segmentih (logistika), po povečanih potrebah naj bi vsaj rezervni častniki in podčastniki sodelovali v mirovni organizacijah, postala naj bi edini most med vojaško organizacijo in civilno družbo.

5 PREVERJANJE ZASTAVLJENE HIPOTEZE TER SKLEPNE UGOTOVITVE

5.1 PREVERJANJE ZASTAVLJENE HIPOTEZE

5.1.1 Spremenjena struktura vojaške rezerve

5.1.1.1 Delež vojaške rezerve v vojskah.

Pojav vojaške rezerve v sodobnem pomenu je hkraten s pojavom prvih množičnih vojsk po vzoru Napoleonove vojske. Način vojskovanja je narekoval potrebi po velikanski vojaški rezervi. Zaradi manevrskega načina bojevanja je bilo potrebno pokrivati celotno ozemlje, v primeru ekspanzionističnih vojn pa tudi celotno napadeno ozemlje. Živa sila vojsk, predvsem njihova vojaška rezerva, je veljala za neizčrpen vir. Zaradi slabe razvitosti oborožitvenih sistemov tudi ni bilo potrebe po dolgotrajnem usposabljanju vojaške rezerve. Način takega bojevanja predstavljata prva in druga svetovna vojna, saj je bilo v prvi svetovni vojni mobiliziranih več kot 56 milijonov vojakov, v drugi svetovni vojni pa več kot 104 milijonov vojakov. Način vojskovanja je zahteval velikanske

človeške žrtve, seveda predvsem iz vojaške rezerve. V prvi svetovni vojni je bilo ubitih več kot 8,5 milijona vojakov, v drugi svetovni vojni pa več kot 17 milijonov vojakov (Vojna enciklopedija, 1974: 547). Število mrtvih v vojskah Sovjetske zveze, Albanije, Nemčije in Romunije je presegalo 40 odstotkov vseh mobiliziranih vojakov. Obe veliki vojni sta pokazali, da vojaška rezerva ni v neskončnost nadomestljiv vir. Nemčija je bila v drugi svetovni vojni zaradi velikanskih izgub prisiljena mobilizirati šestnajstletne otroke in starejše od šestdeset let in je dejansko porabila ves človeški potencial.

Po 2. svetovni vojni je večina držav ohranila velike vojske z velikimi vojaškimi rezervami. Vojaško rezervo so popolnjevali naborniki po odsluženem vojaškem roku. Vojaški strategji so še vedno predvidevali veliko verjetnost obsežnih vojaških spopadov z maneverskim načinom vojskovanja in potrebo po branjenju celotnega ozemlja pred potencialnim sovražnikom. Vojaška rezerva je ohranila vlogo prostorske komponente vojsk za odvrčanje od možne agresije in popolnjevanje izgub ter dopolnjevanje delovanja stalne sestave vojsk. Rezervisti naj bi dosegli zadostno stopnjo izurjenosti med služenjem vojaškega roka in redkimi vojaškimi vajami po tem.

Prva velika sprememba v razmerju med aktivnim in rezervnim delom vojsk je nastala z nastankom poklicnih vojsk. Vojaška rezerva teh vojsk je praviloma prostovoljna in ne presega deleža aktivnih vojakov. Primer sta vojski ZDA in Velike Britanije. Tak način organiziranja vojsk je bil možen zaradi majhne možnosti bojevanja na lastnem ozemlju. Nastajati je začela intervencionistična vojska, ki se ne zanaša na taktiko vojaške rezerve. Tako sta nastali prvi sodobni poklicni vojski.

Po koncu hladne vojne in razpadu Varšavskega pakta pa se je postavilo vprašanje o smiselnosti ohranjanja množičnih vojsk. Takrat se je spremenilo varnostno okolje in vojaške grožnje. Zaradi tega se je večina preučevanih držav odločila za prehod iz masovnih na poklicne vojske s prostovoljno vojaško rezervo. Doba masovnih vojsk se bo ob koncu dvajsetega stoletja v Zahodni Evropi končala, čeprav se do takrat ne bodo vse države še odrekle obveznosti služenja vojaškega roka (Haltiner, 1998: 32). Struktura vojsk se je spremenila predvsem zaradi strateških in vojaških ciljno usmerjenih faktorjev, kot je konec hladne vojne in novih nalog za vojske (vzdrževanje miru in vsiljevanje miru) (Haltiner, 1998: 33). Kljub zmanjšanemu deležu vojaške rezerve v poklicnih vojskah pa je le-ta ohranila vlogo sile, ki se lahko upre sodobnim vojaškim in nevojaškim

grožnjam. V zadnjih intervencionističnih vojnah ZDA in njihovih zaveznic v Iraku se je tudi pokazalo, da poklicne vojske izvajajo obsežnejše vojaške operacije le z znatno naslonitvijo na vojaško rezervo. Kljub temu se je v večini evropskih držav razen Velike Britanije, Grčije in Turčije po Hladni vojni zmanjšalo število vojaške rezerve. Največji upad ugotavljamo po letu 1995. V tem času se je število rezervistov v ZDA zmanjšalo z 2,045 milijona na 1,352 milijona ali za kar 34 odstotkov. Zaradi spremenjene strukture vojsk in znatnega zmanjšanja števila vojaških rezervistov vojaška rezerva nima več vloge kot v prvi in drugi svetovni vojni, torej primarno kot »neusahljiv« vir vojakov za potrebe dolgotrajnih vojn na območju celih držav. Kljub temu se nobena država ni odrekla možnosti vnovične uvedbe vojaške obveznosti ob spremenjenem varnostnem okolju in grožnjah večjih razsežnosti.

5.1.1.2 Oborožitveni sistemi, ki jih uporablja vojaška rezerva

Način vojskovanja masovnih vojsk je zahteval veliko število artilerijskih enot. V prvi svetovni vojni je bilo v uporabi več kot 87000 kosov artilerijskih orožij (Vojna enciklopedija, 1974: 547). Artilerijski oborožitveni sistemi so bili takrat razmeroma enostavni, urjenje za uporabo ni bilo zahtevno in lahko so jih uporabljali tudi rezervisti.

Do večjih sprememb je prišlo po drugi svetovni vojni. Zaradi novih tehnologij, nove vrste streliva, izboljšane premičnosti, sodobne komunikacije z uporabo informacijske tehnologije ter diferenciacije artilerijskih enot na ognjeni, izvidniški, topografski, meteorološki, komunikacijski in poveljniški del je artilerija postala zelo zahtevna. Vojaška rezerva nima dovolj časa za usposabljanje in s tem se povečuje razkorak med tehničnimi zmožnostmi AOS ter zmožnostjo vojaške rezerve za upravljanje z njimi.

Kako je lahko nevarno delo z AOS, je pokazala vietnamska vojna, v kateri so vojaki ZDA zaradi nezadostnega znanja izvidnikov in poveljnikov pogosto obstreljevali lastne enote in utrpeli znatne izgube zaradi prijateljskega ognja. Od vietnamske vojne dalje v vojski ZDA artilerijski ogenj vodijo le visoko usposobljeni izvidniki. Skozi celoten cikel usposabljanj morajo tudi izvidniki vojaške rezerve. Zato vojaška rezerva popolnjuje le enote s klasično artilerijo, medtem ko so enote, oborožene zahtevnejšimi

sistemi in sistemi z veliko ognjeno močjo (atomska in kemično orožje) popolnjene s poklicnimi vojaki.

S hitrim razvojem AOS postaja delo z njimi za vojaško rezervo prezahtevno in postavlja se vprašanje, ali bo vojaška rezerva ob omejenem času za urjenje v prihodnje sposobna upravljati z AOS. Uporaba slabo izurjenih enot, ki upravljajo z veliko ognjeno močjo, pa je lahko zelo nevarna tudi za lastne enote.

5.1.2 Funkcionalne spremembe vojaške rezerve

4.1.2.1 Osnovne naloge vojaške rezerve

Vojaška rezerva je v preučevanih državah ohranila naloge podpore stalni vojski, zagotavljanje usposobljenih častnikov in vojakov za povečanje in krepitev stalne vojske, uporabo za notranjevarnostne potrebe in oblikovanje osnove za razširitev (Dawson, 1989: 48). Katera med nalogami je prednostna pa je odvisno od zgodovinskih, tehnološko-tehničnih, političnih ter vojaškostrateških dejavnikov. Tako je bila prednostna naloga vojaške rezerve do konca druge svetovne vojne osnova za razširitev števila vojakov ter za povečanje in krepitev stalne vojske. Zaradi velikanskega števila žrtev v obeh vojnah so vojske popolnjevali tudi s civilnim, vojaško še neusposobljenim prebivalstvom. Od konca druge svetovne vojne do pojava poklicnih vojsk s prostovoljno rezervo je prednostna naloga vojaške rezerve ostala povečanje in krepitev stalne vojske ter kot osnova za morebitno razširitev.

Pojav poklicnih vojsk je pomenil znaten premik v prednostih. V poklicnih vojskah vojaška rezerva ne pomeni le osnove za povečanje in podpore, temveč postane vsaj delno enakovredni del vojsk. V ZDA naj bi v skladu s tovrstno usmeritvijo povečevanja vloge vojaške rezerve v vojski obstajali tudi načrti, po katerih naj bi z rezervisti v celoti popolnili prvo letalonosilko (Segal v Kotnik, 2002: 226).

Zaradi krčenja števila vojakov v vojskah sodobnih držav bo morala vojaška rezerva sprejeti tudi nekatere nove naloge. Tako je bila rezerva v preteklosti namenjena predvsem za okrepitev že obstoječih funkcij in struktur v vojskah, medtem ko zdaj nekatere od

funkcij in struktur čedalje bolj zagotavlja izključno rezerva. V čedalje večjem številu najrazvitejših industrijskih držav pokriva rezerva že znaten ali celo izključen delež (nekaterih) podpornih nalog.

Vojaška rezerva pa v državah s poklicnimi vojskami postaja tudi most med vojaško organizacijo in civilno družbo. Ta nova naloga vojaške rezerve je zelo pomembna, saj zmanjšuje možnosti politične in družbene izolacije vojske (Wyatt, 1994: 91). Pripadniki rezervnih enot imajo posebno vlogo predvsem v lokalnih skupnostih, saj kot posredniki med vojaško organizacijo in civilno družbo zagotavljajo večjo prisotnost in razumevanje obrambnih vprašanj (Brown, Merrill, 1990: 270-271). Ob povečanju obsega nalog v operacijah za podporo miru pa bo vojaška rezerva v bodoče morala prevzeti vsaj del nalog pri popolnitvi podčastniškega in častniškega kadra ter del podpornih nalog, saj v nekaterih manjših vojskah že zdaj komaj dohajajo potrebe po vojaki v omenjenih operacijah.

5.1.2.2 Urjenje in usposabljanje vojaške rezerve

V obdobju masovnih vojsk, ko je imela vojaška rezerva vlogo količinskega dejavnika, je usposabljanje rezerve igralo postransko vlogo. Vojaško rezervo so v večini popolnjevali z vojaki, ki so svoje znanje in veščine pridobili med služenjem vojaškega roka. To znanje naj bi zadostovalo za delovanje v morebitni vojni.

S prehodom prvih držav z masovnih na poklicne vojske s prostovoljno rezervo pa je prišlo do velikih sprememb v odnosu do usposabljanja le-te. ZDA in Velika Britanija, ki sta na sistem poklicne vojske prešla med prvimi, sta spremenili pristop za urjenje vojaške rezerve. Skokovito se je povečalo število dni urjenja rezervnih enot. Zaradi spremenjene vloge rezerve je ta prisiljena k usposabljanju in urjenju, ki zagotavlja sposobnost rezervnih enot, da enakovredno sodelujejo s poklicno popolnjenimi enotami. Kljub temu se nobena od držav v primeru potrebe ni odrekla možnosti vpoklica neusposobljenih ljudi iz sekundarne rezerve. Nove naloge zahtevajo od vojaške rezerve v preučevanih državah enakopravno vključitev v vojsko, ta pa razen v določenih primerih še ni možna zagotoviti dovolj kakovostnega in dolgotrajnega usposabljanja ter urjenja za polnopravno vključitev v vojaški sistem.

5.1.3 Organizacijske spremembe v vojaški rezervi

5.1.3.1 Spremenjena sestava enot z vključenimi vojaškimi rezervisti

Od pojava masovnih vojsk do prvih poklicnih vojsk je vojaška rezerva predstavljala v masovnih vojskah količinski dejavnik. Rezervisti so bili v glavnem namenjeni le za popolnjevanje manjkajočih, ponavadi najmanj zahtevnih nalog v sestavi vojaških enot. Tem enotam so ponavadi poveljevali poklicni podčastniki in častniki. S pojavom poklicnih vojsk v sedemdesetih letih dvajsetega stoletja pa je prišlo do večjih sprememb v načinu popolnjevanja. Vojaška rezerva, ki je praviloma prostovoljna, tvori samostojne enote, vključno s poveljniškim kadrom. Te enote so večinoma oborožene s starejšimi in za urjenje enostavnejšimi sistemi. V več zadnjih vojnah, ki so jih vodile ZDA, pa se je pokazalo, da so rezervne enote ob primerni izurjenosti in motiviranosti povsem enakovredne enotam, popolnjenim s poklicnimi vojaki. Tudi nekaj drugih držav, na primer Izrael, Švedska in Švica, uporablja vojaško rezervo v znatnem obsegu tudi za opravljanje zelo zahtevnih nalog v okolju najsodobnejše tehnologije in vojaške tehnike (kot je na primer pilotiranje bojnih letal), kar nedvomno dokazuje, da je vojaška rezerva ob primerni izurjenosti in motiviranosti lahko primerno dopolnilo in v omejenem obsegu tudi nadomestek stalni vojski.

5.1.3.2 Profesionalnost poveljniškega rezervnega kadra

Delo častnika v sodobnih vojskah je zelo specifično. Veliko je posebnosti, ki jih ne srečamo v nobeni drugi profesiji. Te posebnosti se častniki lahko naučijo le med delom v vojaški organizaciji. Rezervni častniki imajo za to zelo omejen čas, saj je delo častnika za njih le honorarno.

Ob sodelovanju z rezervnimi častniki nacionalne garde ZDA in rezervnimi častniki Slovenske vojske sem ugotovil, da so ob pravilni razporeditvi danega časa za usposabljanje in urjenje, primerni motivaciji ter materialnih vzpodbudah lahko kakovostno dopolnilo poklicnim častnikom. S svojimi izkušnjami in prinesenimi znanji iz zunanjega okolja pa so tudi dobrodošla osvežitev za delovanje toge vojaške

organizacije, še posebej v hitro spreminjajočih se razmerah sodobnega bojišča ali v negotovih razmerah dela v mirovnih operacijah.

5.2 VOJAŠKA REZERVA IN SLOVENCİ

Slovenski rezervisti so od pojava sodobne VR do leta 2003 vedno delovali v eni od množičnih vojsk, ki so bile prisotne na našem prostoru. S tem povezane so bile tudi njihove naloge. Prehod na poklicno vojsko s prostovoljno rezervo bo tako za Slovence povsem nov pojav. Prostovoljna rezerva, ki ne bo več temeljila na številčnosti, bo zato izgubila vlogo, kakršno je imela v času množičnih vojsk.

Pred prostovoljno rezervo so nekatere nove naloge, kakršnih VR med Slovenci še ni imela. Tu mislim predvsem na vlogo poglavitnega posrednika med vojsko in civilno družbo ter sodelovanje v mirovnih operacijah. Za izpolnitev teh nalog bo potrebno zagotoviti kakovosten kader. Ob tem pa ostajajo nerešena še številna vprašanja:

- ali bo prostovoljna rezerva ob pomoči stalne vojske sposobna reagirati na morebitno vojaško ogrožanje od zunaj,
- kakovostno usposabljanje in opremljanje VR s sodobno opremo in tehniko je zelo drago in bo za to potrebno zagotoviti dovolj denarja,
- ali VR vključiti v mirovne operacije ali vlogo omejiti le za delovanje v večjih krizah in ogroženosti,
- vprašanje je, ali lahko tako maloštevilna VR odigra vlogo poglavitnega posrednika med vojaško organizacijo in civilno družbo,
- ob vključevanju v mednarodne varnostne integracije in zmanjšanju groženj nacionalni varnosti bo vedno težje ohranjevati legitimnost poklicne vojske, predvsem pa prostovoljne rezerve.

5.3 SKLEPNE UGOTOVITVE

Vojaška rezerva je v obdobju masovnih vojsk predstavljala predvsem količinski dejavnik. S prehodom večine evropskih držav na poklicne vojske s prostovoljno rezervo pa je prišlo do velikih sprememb. Zaradi stalnega spreminjanja političnih, mednarodnih, notranjih, socialnih in tehnoloških dejavnikov prihaja do sprememb v vlogi vojaške rezerve v sodobnih vojskah.

Ob zmanjševanju obsega sodobnih vojsk, predvsem zmanjševanju obsega poklicnega dela vojsk, dobiva vojaška rezerva čedalje pomembnejšo vlogo v zagotavljanju vojaškega dele nacionalne varnosti. Zadnje vojaške operacije ZDA in njenih zaveznic v vojni v Iraku leta 2003 so pokazale, da bodo poklicne vojske obsežnejše operacije lahko izvajale le z znatno naslonitvijo na vojaško rezervo. Iz navedenega lahko sklepamo, da gre pri vojaški rezervi za prehod iz izključno količinskega v kakovostni dejavnik sodobnih vojsk. Vojaška rezerva je tudi dokazala, da je ob enakovredni opremljenosti in oboroženosti lahko povsem enakovredna enotam, popolnjenim s poklicnimi vojaki.

Poleg povečane vloge, ki jo dobiva na bojišču, pa je dobila vojaška rezerva pomembno vlogo v mostu med stalno vojsko in civilno družbo. Zaradi dejstva, da rezervisti hkrati živijo v dveh življenjskih stilih - običajno življenje v civilnem okolju in občasno v okolju vojaške organizacije, pa ima vojaška rezerva pomembno vlogo tudi v ustvarjanju javne podpore za celotno vojsko, torej tudi za stalno vojsko. Pri tem lahko zaključimo, da pri omenjenih vlogah, ki jih je v novejšem času dobila vojaška rezerva prihaja do neskladja med zahtevami in realnimi, s časom in sredstvi omejenimi zmožnostmi, ki jih ima na razpolago za izpolnitev svoje vloge.

Največ izkušenj v preseganju tega neskladja imajo države z najdaljšo tradicijo poklicnih vojsk s prostovoljno rezervo. Tudi v teh državah pa jim pri večji naslonitvi na vojaško rezervo ni popolnoma uspelo razrešiti omenjenih neskladij. V prihodnosti bo za to potrebno razrešiti vsaj naslednje:

- pridobiti dovolj kakovosten kader, ki bo ob omejenih časovnih in materialnih zmožnostih sposoben konkurirati poklicnim vojakom,

- za usposabljanje in urjenje bo potrebno zagotoviti več denarja in kakovostnejše programe usposabljanja,
- določiti bo potrebno točno namembnost vojaške rezerve in jo omejiti na delovanje le v primeru kriz, ki ogrožajo vitalne nacionalne interese,
- pridobiti javno mnenje, ki bo podpiralo tako vlogo vojaške rezerve.

VIRI:

Knjige:

- Brown, Frederic J.; Merrill, Aubrey R. (1990). Challenges of US Army – Reserve force Readiness. V: Sarkesian, Sam.; Wiooiams, John Allen (eds.). The U.S. Army in a New Security Era. London: Lynne Rienner Publishers.
- Dandeker, Christopher (1994). A Farewell to Arms? The Military and the Nation-State in a changing World. V: Burk, James (ed). The Military in New Times-Adapting Armed Forces to a Turbulent World. Westview Press.
- Druga svetovna vojna (1974). Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Grizold, A. (1992). Razpotja nacionalne varnosti, FDV, Ljubljana.
- Huntington, Samuel P. (1957). The Soldier and the State, the Theory and Politics of Civil – Military Relations. New York: Vintage Books.
- International Military and Defence Encyclopedia (IMDE) (1993). Washington: Brassey's (US).
- Jelušič, Ljubica (1992). Legitimnost vojaštva v sodobni družbi. Doktorska disertacija, Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Jelušič, Ljubica (1997). Legitimnost sodobnega vojaštva. TIP. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Klajn, Eduard (1992). Ratna psihologija i psihijatrija. Zagreb: Glavni sanitetski Stožer Republike Hrvatske.
- Kotnik – Dvojmoč, Igor (2002). Preoblikovanje oboroženih sil sodobnih evropskih držav. Ljubljana: Znanstvena knjižnica Fakulteta za družbene vede.
- Kotnik, Igor (1994). Primerjava obvezniškega in poklicnega popolnjevanja oboroženih sil z vojaki v sodobnih državah. Magistrska naloga, Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Leksikon Politike (1995). Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Vojaški slovar (1977). Ljubljana: Partizanska Knjiga.
- Vojna Enciklopedija (1974). Beograd: Vojnoizdavački zavod.

Zborniki:

- NATO review (1994). Brussels: NATO Office of Information and Press.

Poglavja iz zbornikov:

- Handel, Michael (1981). Numbers Do Count: The Question of Quality Versus Quantity. The Journal of Strategic Studies. London.
- Kinzer Stewart, Nora (1990). Military Cohesion: The South Atlantic Conflict of 1982. FORUM International, Vol. 9. Munchen: SOWI.
- Wyatt, Thomas C. (1994). Society Soldiers: Regular and Reserves in the United States. V: Ashkenazy, Daniella (ed). The Military in the Service of Society and Democracy, The Challenge of the Dual – Role Military. Westport: Greenwood Press.

Članki v znanstvenih in strokovnih revijah:

- Dandeker, Christopher (2002). Working paper 47/02. Sussex European Institute. University of Sussex.
- Dawson, P.F. (1998). Canadian Military Mobilization. Armed Forces & Society, Vol. 16, No. 1, Fall.
- Haltiner, W Carl (1998). The Definite End of the Mass Army in Western Europe. Armed Forces & Society, Vol. 25, No.1. Fal 1998.

Prispevki, analize in gradiva iz medmrežja:

- Hugosson, Swen (2003). Background to the Swedish volunteer and reserve officers system. <http://www.sverof.org>. (10. 05. 2003).
- Military Dictionary (2003). <http://militarydiction.com>. (20. 05. 2003).
- Spartacus Schoolnet (2003). <http://www.spartacus.co.uk/FWWdeaths.htm>. (21.05. 2003).

Prispevki s konferenc, predavanj:

- Poje, Jože (2000). Artilerija za podporo: osnovne naloge. Ljubljana: Predavanje na Centru vojaških šol.
- Štajner, Alojz (2002). Predstavitev strukture in značilnosti ter preoblikovanja Slovenske vojske. Ljubljana, predavanje na FDV.